

België - Belgique
P.B.
2800 Mechelen I
8/6080

restauratie integratie
mechelen

RIM

RIMNieuws

Nummer 61 – 2de kwartaal 2003

Driemaandelijks tijdschrift - Afgiftekantoor Mechelen 1 -
V.U. Marc Rubben, Willem Geetsstraat 30, 2800 Mechelen

Colofon

RIMNieuws is het driemaandelijks orgaan van Restauratie Integratie Mechelen v.z.w. ("RIM").

Teksten: Patrick Egels, Marc Rubben, Willy Peeters, Erik Nobels

Foto's: Frans Geys, Marc Rubben

Layout: Peter Van den Bossche

Abonnementen op RIMNieuws kunnen onderschreven worden door storting van € 10,00 op rekening 320-4195088-05 van Restauratie Integratie Mechelen.

Inlichtingen: RIM, p/a Marc Rubben, Willem Geetsstraat 30, 2800 Mechelen (015/347864)

Mechelenbinnenstebuiten, p/a Kristin Van Ransbeeck, Geerdegem vaart 125 b 202, 2800 Mechelen (015/422912)

Email: info@rim.be

Bezoek ook de RIM website:

<http://www.rim.be>

Wet van 08/12/92 ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer: de gegevens aangaande de RIM-leden zijn opgeslagen in het bestand beheerd door RIM v.z.w., en worden slechts gebruikt voor interne administratieve doeleinden. Het ledenbestand van RIM v.z.w. wordt niet aan derden medegedeeld. Als U wil kennis nemen van de gegevens over uw persoon in ons bestand, kan dit mits eenvoudige schriftelijke aanvraag (een kopie van uw identiteitskaart insluiten) aan RIM v.z.w., Dageraad straat 45, 2800 Mechelen. Indien zou blijken dat onze bestanden onjuiste gegevens bevatten, zullen deze op uw aanvraag worden aangepast.

Intro

Ziehier het tweede RIMNieuws van 2003, waarmee wij u eens te meer heel wat lectuur aanbieden.

De problematiek rond de bescherming als stadsgezicht van de Plaisancebrug-omgeving, waarover reeds bericht werd in het vorig nummer, heeft tot tal van polemieken aanleiding gegeven, waarover wij u enige diepere achtergronden bieden.

Er is eveneens een uitgebreide bijdrage rond het O.L.V.-ziekenhuis, waarover tevens een beschermingsaanvraag is ingediend. De verwijdering van het prefab-paviljoen in de Keizerstraat zal toelaten de monumentale gevel in zijn vroegere glorie te herstellen. Het ziekenhuis zal worden vernoemd naar Rembert Dodoens, vandaar enige toelichting over deze merkwaardige stadsgenoot.

Wij blijven de monumentale en stedenbouwkundige actualiteit in Mechelen op de voet volgen, en houden u op de hoogte via RIMNieuws, onze website en onze activiteiten, zoals het gevarieerd en leerrijk wandelprogramma van Mechelenbinnenstebuiten, dat erop gericht is een dieper inzicht in de stad als organisme te verschaffen.

Peter Van den Bossche

STADSGEZICHT PLAISANCEBRUG: STAND VAN ZAKEN

Het college van burgemeester en schepenen van Mechelen heeft eind mei een gunstig advies verleend voor de aanvraag tot stedenbouwkundige vergunning ingediend door de firma BCS. Het ingediende voorstel betreft de afbraak van de bestaande bebouwing (de zogenaamde afspanning 'Leiden') en het bouwen van appartementen, kantoren en commerciële ruimtes, op het eigendom gelegen tussen de Plaisancebrug, de Hombeeksesteenweg en de Ridder Dessainlaan. Het project aan de Plaisancebrug is één van de vele die de Mechelse firma Willemen General Contractor (afgevaardigd bestuurder is Johan Willemen) samen met het Brusselse BCS in Mechelen willen realiseren. Willemen General Contractor heeft in Brussel enkele grote opdrachten binnengerijfd (Ferrarisgebouw en Consciencegebouw), beide voor de huisvesting van de administratie van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Maar ook op het Mechelse thuisfront blijft Willemen actief. De informatie hierover vonden we onder meer in de 'Intercity-bijlage' van de krant De Morgen van 23 mei 2003. In RIM-Nieuws nr. 60 (1ste kwartaal 2003) is het voorstel van RIM tot bescherming als stadsgezicht van de omgeving van de Plaisancebrug opgenomen. Dit voorstel werd op 17 februari 2003 overgemaakt aan de cel Monumenten en Landschappen van de provinciale afdeling ROHM (Ministerie Vlaamse Gemeenschap). De huizen 'Leiden', 'Rotterdam' en 'Plaisance' verkregen hun huidige uitzicht omstreeks 1930. De voorgevels van de drie gebouwen zijn dus ongeveer 70 jaar geleden op mekaar afgestemd, maar de gebouwen op zich zijn heel wat ouder. De bouwgeschiedenis van de plek gaat terug tot eind 18de – begin 19de eeuw. Als de afspanning 'Leiden' afgebroken wordt en ver-

vangen wordt door een 'kwalitatieve nieuwbouw', wordt dezelfde fout gemaakt als in de jaren 1960. De rode loper wordt dan uitgelegd voor de bouwsector en het historisch patrimonium moet wijken. Moedwillig of uit onwetendheid?

Net als toen. In de naoorlogse decennia verdween veel historisch erfgoed. Zo werd in 1965 het Brusselse Volkshuis, gebouwd in 1899, afgebroken. Het wereldberoemde gebouw, op dat ogenblik 66 jaar oud, werd, ondanks internationaal protest, gesloopt om plaats te maken voor een gebouw dat men tot de dag van vandaag kan gaan 'bewonderen' aan het Emile Vanderveldeplein. Er is uiteraard geen vergelijking mogelijk tussen het Volkshuis van Horta en de bebouwing aan de Mechelse Plaisancebrug. Maar er is wel een vergelijking mogelijk tussen de toenmalige afbraakwoede en de huidige situatie. In het zog van de afbraak van het Volkshuis werden overal in België honderden woningen afgebroken die toen pas een halve eeuw oud waren. Volgens de toenmalige opvattingen ging het om waardelose bouwsels, die vervangen moesten worden door moderne gebouwen. Veel van de toen afgebroken panden worden vandaag naar waarde geschat. De situatie van destijds kan nog begrepen worden. De tweede wereldoorlog was net voorbij. Alles stond toen in het teken van de 'voortgang' en daarvoor moest het verleden plaats ruimen. Vandaag is die houding, gelet op de vele pleidooien voor monumentenzorg en kwalitatief hoogstaande stedelijke vernieuwing, veel minder begrijpelijk. Er wordt momenteel veel lippen-dienst bewezen aan de principes van monumentenzorg en erfgoedbescherming, maar op het terrein stellen we nog steeds vast dat er teveel wordt afgebroken en dat de vervangende nieuwbouwcomplexen het stadsbeeld soms bruusk verstoren. In een levendige stad moet er volgens hedendaagse principes kunnen gebouwd worden, maar

dan wel met het nodige respect voor historische kwaliteit en indien nodig met behoud van een aantal beeldbepalende elementen.

Net als een natuurgebied is een historische site een relatief schaars goed. Historische sites nemen slechts een gering deel van de totale oppervlakte in. Zoals we dat doen voor fauna en flora in natuurgebieden moeten we grote zorgvuldigheid aan de dag leggen voor het specifieke in een historisch waardevol stadsgebied, tot in de kleinste details, ook als het om klein en recent erfgoed gaat. De kwaliteit en de identiteit van het stedelijk leefmilieu zijn in belangrijke mate gebaseerd op de historische 'footprint'. De zorg voor het historisch erfgoed is één van de basisvoorwaarden om aangename leefomgevingen te creëren.

Postkaart uit de jaren vijftig.

*Verklarende tekst op keerzijde: "Mechelen - Plaisancebrug:
drukke verkeersader: verbinding met Brusselse en Hombeekse-
steenwegen*

Reacties

Inmiddels ontving RIM op het beschermingsvoorstel twee sterk uiteenlopende reacties. De stedelijke Commissie voor Monumentenzorg (adviesraad die in 1968 in het leven is geroepen) heeft zich uitgesproken ten gunste van het beschermingsvoorstel.

Brief van de cel Monumenten en Landschappen AROHM Antwerpen van 2 april 2003

“In antwoord op uw voorstel van 17 februari moet ik u meedelen dat de voorgestelde gebouwengroep niet voor bescherming in aanmerking komt.

In de eerste plaats is het voorstel strijdig met de definitie van stads- en dorpsgezicht zoals die is opgenomen in het decreet van 3 maart 1976, gewijzigd bij decreet van 22 februari 1995:

- Een groepering van één of meer monumenten en/of onroerende goederen met omgevende bestanddelen, zoals onder meer beplantingen, omheiningen, waterlopen, bruggen, wegen, straten en pleinen, die vanwege haar artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde van algemeen belang is;

- de directe, er onmiddellijk mee verbonden visuele omgeving van een monument die door haar beeldbepalend karakter de intrinsieke waarde van het monument tot zijn recht doet komen dan wel door haar fysieke eigenschappen de instandhouding en het onderhoud van het monument kan waarborgen.

We kunnen hier inderdaad moeilijk spreken over een groepering van monumenten met een omgeving. De voorgestelde gebouwen hebben allerminst monumentwaarde en de samenhang is door allerlei ingrepen rond de bruggen over de Leuvense vaart volledig verstoord.

Uit de meegezonden beschrijvingen die letterlijk en zonder

verder onderzoek zijn overgenomen uit de inventaris 'Bouwen door de eeuwen heen' blijkt dat deze gebouwen initieel niet de huidige configuratie hadden maar dat ze slechts het toevallige resultaat zijn van een aantal verbouwingen en aanpassingen waarbij de uiteindelijke aanpassing van het 'Koffiehuis Rotterdam' eens te meer de samenhang van het geheel verder is komen verstoren.

De aangehaalde stedenbouwkundige waarde lijkt ons een interpretatie die post factum gegeven wordt aan een toevallig gegroeid geheel waarbij de bouwers andere oogmerken hadden dan het realiseren van een historisch stedenbouwkundige context.

Bovendien wil het ons voorkomen dat het huidige voorstel is ingegeven door een vorm van beletbeleid waarbij monumentenzorg op een oneigenlijke manier gebruikt wordt om bepaalde evoluties te verhinderen. De praktijk leert ons dat een dergelijke aanpak uiteindelijk slechts leidt tot het organiseren van ongewenste kankerplekken.

Tot slot zijn we van mening dat het hier gaat om een louter lokale stedenbouwkundige aangelegenheid waarbij de bevoegdheid en verantwoordelijkheid volledig bij de stad Mechelen moeten gezocht worden."

Brief van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van 30 april 2003

"Ingevolge uw verzoekschrift terzake dd. 17 februari, hebben de Iste en IIde afdelingen van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van het Vlaamse Gewest, in hun vergadering van donderdag 3 april jongstleden, geadviseerd een dringend verzoek te moeten formuleren om de mogelijke bescherming als stadsgezicht van ondermeer de voormalige afspanningen *Leiden, Rotterdam* en *Ville de Mons*, en hun organische omgeving door de Afdeling Monumenten en Landschappen te willen

laten onderzoeken.

Aan de hand van de voorgelegde documenten en verstrekte toelichting blijkt inderdaad dat de betreffende gebouwen, opgenomen in de inventaris van het *Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen*, ondermeer als schaarse getuigen van het belang van oude steenwegen en naastliggende 19de-eeuwse afspanningen, ondanks oppervlakkige alteraties een bijzondere historische en socio-culturele waarde vertonen, wat trouwens bevestigd wordt door de bezorgdheid van de lokale bevolking.

Het belang van dit ensemble wordt daarenboven bekrachtigd door de naastliggende, reeds beschermde twee stadsgezichten aan weerszijden van het kanaal, waarbinnen trouwens enkele panden het statuut verdienen van monument.”

RIM reageert op de argumenten van de cel Monumenten en Landschappen

Argument 1

“In de eerste plaats is het voorstel strijdig met de definitie van stads- en dorpsgezicht zoals die is opgenomen in het decreet van 3 maart 1976, gewijzigd bij decreet van 22 februari 1995:

- *Een groepering van één of meer monumenten en/of onroerende goederen met omgevende bestanddelen, zoals onder meer beplantingen, omheiningen, waterlopen, bruggen, wegen, straten en pleinen, die vanwege haar artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of andere sociaal-culturele waarde van algemeen belang is;*
- *de directe, er onmiddellijk mee verbonden visuele omgeving van een monument die door haar beeldbepalend karakter de intrinsieke waarde van het monument tot zijn recht doet komen dan wel door*

haar fysische eigenschappen de instandhouding en het onderhoud van het monument kan waarborgen.

We kunnen hier inderdaad moeilijk spreken over een groepering van monumenten met een omgeving. De voorgestelde gebouwen hebben allerm minst monumentwaarde en de samenhang is door allerlei ingrepen rond de bruggen over de Leuvense vaart volledig verstoord."

Deze argumentatie klopt niet. In het decreet staat duidelijk vermeld 'monumenten en/of onroerende goederen'. De cel Monumenten en Landschappen stelt dat het moet gaan over 'een groepering van monumenten met een omgeving'. In de tekst van het decreet staat echter niet dat een omgeving reeds over een beschermd monument moet beschikken om tot bescherming van het stadsgezicht over te gaan. Dit wordt trouwens bevestigd door het feit dat twee vlakbij gelegen stadsgezichten aan beide zijden van het kanaal, namelijk 'Auwegemvaart' en 'Stuivenbergvaart', als stadsgezichten beschermd bij ministerieel besluit van 10 juli 1997, geen beschermde monumenten omvatten. De stelling dat de voorgestelde gebouwen allerm minst monumentwaarde hebben en dat de samenhang verstoord is wordt niet verder gemotiveerd.

Overigens dient erop gewezen dat de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen (KCML) gesteld heeft dat er binnen deze stadsgezichten (die samen met de omgeving van de Plaisancebrug in feite zouden kunnen uitgroeien tot één beschermd geheel) enkele gebouwen bevat die de status van beschermd monument waard zijn. De KCML heeft officieel tot taak de Minister advies te verlenen inzake monumenten en stads- en dorpsgezichten. In vergadering van 3 april 2003 heeft de KCML geadviseerd een dringend verzoek te moeten formuleren om de mogelijke bescherming als stadsgezicht van de site 'Plaisancebrug'

door de afdeling Monumenten en Landschappen te willen laten onderzoeken. Van een dergelijk onderzoek door de cel Monumenten en Landschappen is er tot op heden blijkbaar nog niet veel in huis gekomen.

Dat de samenhang door allerlei ingrepen rond de bruggen verstoord is kan worden bijgetreden, maar dat geldt voor vele stadsgezichten. De verantwoordelijkheid hiervoor is mede het lakse beleid dat vroeger en ook vandaag nog gevoerd wordt. Enkele mooie art deco gebouwen aan de Plaisancebrug zijn afgebroken in de jaren 1980-90. Ook enkele beeldbepalende huizen in de Brusselpoortstraat, tussen de Plaisancebrug en de Brusselpoort, zijn verdwenen of zullen verdwijnen. Op die manier wordt de samenhang van een buurt bijna geruisloos verstoord, wat dan nadien weer als argument wordt gebruikt om de aftakeling verder toe te staan.

De overheid heeft nochtans een goed middel om hier tegenin te gaan. De Brusselpoortstraat ligt, evenals de site van de Plaisancebrug, in het gezichtsveld van het beschermd monument 'Brusselpoort'. Volgens artikel 2 van het besluit van de Vlaamse regering van 5 mei 2000, betreffende de adviesverlening inzake aanvragen tot stedenbouwkundige vergunningen en verkavelingsaanvragen, is de adviesverlenende instantie de cel Monumenten en Landschappen van de provinciale afdeling ROHM, voor aanvragen in het gezichtsveld van voorlopig of definitief beschermde monumenten. Dergelijk adviezen zijn weliswaar niet bindend, maar kunnen toch doorslaggevend argumenten bevatten om bepaalde ingrepen te weigeren. Men kan zich dus met reden afvragen welke beleidsinstantie hier tekortgeschoten is.

Argument 2

“Uit de meegezonden beschrijvingen die letterlijk en zonder verder onderzoek zijn overgenomen uit de inventaris ‘Bouwen door de eeuwen heen’ blijkt dat deze gebouwen initieel niet de huidige configuratie hadden maar dat ze slechts het toevallige resultaat zijn van een aantal verbouwingen en aanpassingen waarbij de uiteindelijke aanpassing van het ‘Koffiehuis Rotterdam’ eens te meer de samenhang van het geheel verder is komen verstoren. De aangehaalde stedenbouwkundige waarde lijkt ons een interpretatie die post factum gegeven wordt aan een toevallig gegroeid geheel waarbij de bouwers andere oogmerken hadden dan het realiseren van een historisch stedenbouwkundige context.”

De meegezonden beschrijvingen zijn inderdaad te letterlijk overgenomen uit de inventaris en vertonen een tekort aan verder onderzoek. De hoogdringendheid van de kwestie is de reden hiervoor. Toch staat er meer in het verzoek van RIM dan de ‘meegezonden beschrijvingen’. De eigenlijke vraag tot bescherming wordt wel degelijk met eigen en oorspronkelijke argumenten gemotiveerd.

Citaat uit beschermingsvoorstel

“(…) Het bedreigde gebouw staat op een plaats die de overgang vormt van de middeleeuwse binnenstad naar de in de 19de eeuw gegroeide stadswijken. Kenmerkend voor de onmiddellijke omgeving is de aanwezigheid van gebouwen en inrichtingen die zeer betekenisvol zijn voor de geschiedenis van het verkeer tussen Mechelen, de omliggende gebieden en Brussel. De belangrijkste getuige daarvan is uiteraard de 13de eeuwse Brusselpoort, maar ook de 17de eeuwse Brusselsesteenweg, de 18de eeuwse Leuvense Vaart en de 20ste eeuwse residentiële laan naar het provinciale

Vrijbroekpark verdienen de aandacht. Heel bijzonder voor deze plek is de aanwezigheid van drie voormalige afspanningen en van een reeks typische arbeiderswoningen. In hun geheel en als complement van de andere historische resten vormen deze gebouwen een belangrijk stadsgezicht.

De drie afspanningen zijn opgenomen in de inventaris van het cultuurbezit 'Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen'. Wij zijn van mening dat dit merkwaardig neo-classicistisch ensemble bepalend is voor het karakter van de plaats, als een typische overgangszone tussen het dichtbebouwde stedelijk gebied en afwisselend dichtbebouwde en vrij open landelijke omgevingen met een hoofdzakelijk residentieel karakter.

De gebouwen vormen samen een soort baken dat betekenis verleent aan de plaats waar men de oude stad binnenkomt en waar men ze verlaat. (...)"

RIM betreft vooral de wijze waarop de cel Monumenten en Landschappen in het feit van de letterlijke overname uit de inventaris zelf een argument vindt tegen de wettelijke bescherming van het stadsgezicht. Impliciet wordt hiermee gesteld dat de teksten die in de inventaris 'Bouwen door de eeuwen heen' zijn opgenomen niet als basis kunnen dienen voor het indienen van een beschermingsaanvraag. Uit de teksten over de omgeving van de Plaisancebrug blijkt ons inziens echter hoegenaamd niet dat de bouwgroep geen waarde heeft. Integendeel, de site wordt uitvoerig beschreven, gedeeltelijk in de inventaris van de binnenstad ('Plaisance'), gedeeltelijk in de inventaris 'extra muros' ('Leiden' en 'Rotterdam') We wijzen erop dat de inventaris waarin de 'Leiden' wordt beschreven van vrij recente datum is, 1995, en dat deze inventaris als basis wordt gebruikt voor het opstarten van een aantal beschermings-

procedures. Hij is dus niet verouderd en het uitzicht van de site in kwestie is sinds de opmaak van de inventaris nauwelijks veranderd.

Het is in elk geval merkwaardig dat de cel Monumenten en Landschappen van een vrijwilligersvereniging in feite vraagt dat deze de waarde van de inventaris in twijfel trekt. Het indienen van een beschermingsvoorstel kan volgens de cel Monumenten en Landschappen blijkbaar dus enkel gebeuren nadat de burger of de vrijwilligersvereniging zelf een uitgebreid en wetenschappelijk verantwoord bouwhistorisch onderzoek heeft verricht. Laten we hierbij niet vergeten dat RIM zonder subsidies werkt en niet behoort tot een maatschappelijke zuil.

Een stadsgezicht is meestal tot stand gekomen door een historische evolutie en is slechts in uitzonderlijke gevallen het resultaat is van één stedenbouwkundig concept. De bewering dat een interpretatie 'post factum' gegeven wordt is juist, maar dat geldt per definitie voor alle monumenten en stadsgezichten. Of moeten we misschien nu al – om de 'post-factuminterpretatie' te vermijden - tot bescherming overgaan van stedenbouwkundige gehelen die nog niet bestaan?

Argument 3

“Bovendien wil het ons voorkomen dat het huidige voorstel is ingegeven door een vorm van beletbeleid waarbij monumentenzorg op een oneigenlijke manier gebruikt wordt om bepaalde evoluties te verhinderen. De praktijk leert ons dat een dergelijke aanpak uiteindelijk slechts leidt tot het organiseren van ongewenste kankerplekken.”

We wijzen erop dat het niet aan de cel Monumenten en Landschappen is om zich uit te spreken over de intenties van RIM. De aan het adres van RIM geformuleerde beschuldiging is tergend en kan met niets gestaafd worden. De argumentatie dat de aanpak van RIM slechts zou leiden tot het organiseren van ongewenste kankerplekken kan niet ernstig genomen worden. De cel Monumenten en Landschappen moet zich bezighouden met de zaken zelf. Met de restauratie van het op initiatief van RIM beschermde stationsgebouw 'Nekkerspoel' (nu ingericht als kantoorgebouw) is trouwens ook al aangetoond dat men op voorhand niet mag zeggen dat er geen mogelijkheden tot revalorisatie zijn.

Met het argument inzake het vermeend 'beletbeleid' wordt RIM wordt ervan beschuldigd opzettelijk te gaan dwarsliggen om bepaalde stedenbouwkundige evoluties te verhinderen. Het is maar zeer de vraag wie hier nu eigenlijk een 'beletbeleid' voert. RIM kan helemaal geen 'beletbeleid' voeren, aangezien RIM geen beleidsinstantie is. Het behoort echter wel tot de maatschappelijke doelstellingen van RIM om het roerend en onroerend erfgoed te beschermen, te vrijwaren en te integreren. Het is dus de taak van RIM om als vereniging in actie te komen als dat noodzakelijk wordt geacht.

Recente rechtspraak van de Raad van State toont duidelijk aan dat de overheid die verantwoordelijk is voor monumentenzorg geen argumenten mag gebruiken die naast de kwestie zijn. Zij moet zich enkel bezig houden met argumenten met betrekking tot de vraag of een gebouwengroep al dan niet het beschermen waard is, niet over de kwaliteit van een eventueel nieuwbouwproject. In dit verband verwijzen we naar een recent arrest van de Raad van State, nr. 118.490 van 18 april 2003, in verband met een nieuwbouw-

project in het beschermd stadsgezicht 'voormalig klooster der Engelse Theresianen' te Lier. We verwijzen ook naar het arrest van de Raad van State nr. 71.256 van 28 januari 1998, met betrekking tot de sloop van een gebouw aan het 'Groen Waterke', eveneens gesitueerd binnen een beschermd stadsgezicht. In dit arrest wordt duidelijk gesteld dat RIM een collectief belang behartigt. De doelstellingen van RIM inzake de inzet het historisch erfgoed zijn duidelijk en worden in feite bevestigd in dit arrest. We wijzen er wel uitdrukkelijk op dat de twee bovenvermeld arresten gebouwen betreffen die al binnen een beschermd stadsgezicht zijn gelegen. De situatie is dus niet helemaal vergelijkbaar, maar dat neemt niet weg dat een overheidsinstantie die verantwoordelijk is voor de monumentenzorg in haar adviezen argumenten moet gebruiken die met monumentenzorg zelf te maken hebben. RIM zal in één van de volgende nummers van het 'RIM-Nieuws' verder ingaan op de inhoud en betekenis van genoemde arresten.

Overigens heeft RIM zich tot op heden niet uitgesproken over de kwaliteit van het aangevraagde nieuwbouwproject aan de Plaisancebrug, precies omdat dit volgens RIM in eerste instantie niet aan de orde is. RIM is de mening toegedaan dat allereerst moet worden onderzocht welke mogelijkheden kunnen geboden worden door de revalorisatie van de bestaande bebouwing aan de Plaisancebrug. Twee horecazaken, het café 'Plaisance' en het hotel 'Gulden Anker', maken op succesvolle wijze gebruik van de bestaande historische gebouwen. Waarom zouden er dan geen valabele kansen bestaan voor het gebouw 'Leiden'?

Argument 4

"Tot slot zijn we van mening dat het hier gaat om een louter loka-

le stedenbouwkundige aangelegenheid waarbij de bevoegdheid en verantwoordelijkheid volledig bij de stad Mechelen moeten gezocht worden."

Dit argument doet niet terzake en behoeft eigenlijk geen verder commentaar. Alleen kan worden opgemerkt dat de cel Monumenten en Landschappen door deze uitlating de zorg voor de bescherming van waardevol onroerend erfgoed doorschuift naar een andere beleidsinstantie en bijgevolg haar verantwoordelijkheid ontloopt.

RIM schrijft

Aan het College van Burgemeester en Schepenen van Mechelen

Geacht College van Burgemeester en Schepenen,

Naar verluidt zou uw College deze week een standpunt innemen over de aanvraag tot stedenbouwkundige vergunning met betrekking tot het voormalige café 'Leiden' aan de Plaisancebrug. Wij vrezen dat u zich akkoord zal verklaren met de afbraak van deze oude afspanning. Zoals u weet heeft RIM onlangs aan de bevoegde administratie voorgesteld om de site rond de Plaisancebrug te beschermen als stadsgezicht.

RIM wil met dit schrijven nogmaals een pleidooi houden voor het behoud van het gebouw 'Leiden'. Wij vragen u om bij het innemen van uw standpunt rekening te houden met het advies dat is verstrekt door de Stedelijke Commissie voor Monumentenzorg en met de visie van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen.

RIM meent dat het behoud van waardevolle elementen bij een vernieuwingsproject een meerwaarde aan deze site kan toekennen en een belangrijke bijdrage kan leveren tot duurzame stadsontwikkeling. De tabula rasa van één van de beeldbepalende gebouwen op deze site zou schade toebrengen aan het historisch erfgoed. Op een dergelijke plaats is het wenselijk om de mogelijkheden tot revalorisatie grondig te onderzoeken. Eventuele nieuwe elementen dienen op een passende wijze in het bestaande te worden geïntegreerd.

Mechelenbinnenstebuiten werkt momenteel aan een reeks 'wijkwandelwijzers'. De eerste in de reeks krijgt als titel 'van Vrijbroek tot Plaisance' en omvat de wijk rondom de Hombeeksesteenweg en de Brusselsesteenweg, tussen het kanaal en het Vrijbroekpark. Het is de bedoeling een beeld te schetsen van deze gevarieerde omgeving en om aandacht te vragen voor de specifieke mogelijkheden tot kwaliteitsvolle vernieuwing van de buurt. De site 'Plaisancebrug' vormt een belangrijk stadsgezicht op de overgang van de 19de eeuwse buitenwijken naar de oude binnenstad. Voor de buurt zelf is de gebouwengroep van grote betekenis. Ze roept herinneringen op aan het verleden van de wijk vormt een herkenningspunt, een soort baken, voor wie de wijk binnenkomt of verlaat. Het is niet toevallig dat er hier drie afspanningen staan en dat deze in de loop der tijd zodanig zijn aangepast dat ze samen een architecturaal geheel vormen. In de wandelwijzers zal veel aandacht gaan naar zogenaamd 'klein erfgoed', waarvan het belang ook nog op het onlangs georganiseerde erfgoedweekend, duidelijk is gebleken.

RIM dringt erop aan om een definitieve beslissing over het gebouw 'Leiden' te laten voorafgaan door een gedegen bouwhistorisch onderzoek. Op basis daarvan kan dan wor-

den nagegaan welke onderdelen van het gebouw moeten bewaard worden en op welke wijze deze hun plaats kunnen krijgen in een vernieuwing van het gebouw in functie van een nuttige hedendaags gebruik. We menen dat er veel meer mogelijk is dan louter afbraak en nieuwbouw. Een renovatieproject kan ter vergelijking met het nu ingediende project aan de bevolking en de betrokken adviesraden voorgelegd worden.

Tenslotte drukt RIM de hoop uit dat het stadsbestuur zal handelen in overeenstemming met wat in het stedelijk informatie blad 'Onder den Toren extra' over de 'stad in volle vaart' staat: "Een stad die zichzelf respecteert, springt behoedzaam en met ontzag om met zijn cultuurhistorisch erfgoed. Zeker Mechelen heeft op dit stuk heel wat te bieden, meer dan Brugge zelfs." We hopen dat u daarmee niet enkel kerken en gildenhuisen op het oog heeft, maar dat u ook voor de site aan de Leuvense Vaart hedendaagse interpretaties van het begrip erfgoed hanteert.

Hoogachtend,

Marc Rubben, voorzitter RIM

OPEN BRIEF aan AROHM Antwerpen - cel Monumenten en Landschappen

Geachte heren,

Met dit schrijven deelt het bestuur van RIM u zijn teleurstelling mee over de inhoud van uw brief van 3 april 2003, waarmee u het voorstel om de omgeving van de Plaisancebrug in Mechelen te beschermen als stadsgezicht afwijst.

Als bijlage vindt u een tekst die zal gepubliceerd worden in het tijdschrift RIM-Nieuws. Hierin schetst RIM de huidige stand van zaken en wordt er gereageerd op uw argumenten tegen de bescherming als stadsgezicht van de site rond de Plaisancebrug.

Hoogachtend,

Marc Rubben Voorzitter RIM

Kopie van dit schrijven wordt gericht aan:

de Vlaamse Minister van Binnenlandse Aangelegenheden, Cultuur, Jeugd en Ambtenarenzaken;

de Vlaamse Minister van Financiën en Begroting, Innovatie, Media en Ruimtelijke Ordening;

de afdeling ROHM Antwerpen, Ruimtelijke Ordening;

het College van Burgemeester en Schepenen van de stad Mechelen;

de gemeenteraadsleden van de stad Mechelen;

de Dienst Monumentenzorg van de stad Mechelen;

de Stedelijke commissie voor Monumentenzorg van Mechelen;

de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen;

de pers.

VAN ONZE-LIEVE-VROUWEGASTHUIS TOT DODOENSZIEKENHUIS

Enige tijd geleden is het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis gefusioneerd met het Van Enschoftziekenhuis in Willebroek. De naamverandering tot Dodoensziekenhuis ging hiermee samen. Onlangs verscheen in de pers het bericht dat de huidige directeur Roland Straetmans, die ook al de bezieler was van het samenwerkingsverband met het AZ in Jette, ontslag zou nemen en een nieuwe functie zou opnemen in het OCMW van Leuven. Aan de discussies over de samenwerkingsverbanden en de financiële toestand van het ziekenhuis is er door de pers veel aandacht besteed.

Minder bekend is het feit dat de ontslagnemende directeur oog heeft voor de historische achtergronden van het ziekenhuis. Het was onder zijn impuls dat een beschermingsaanvraag werd ingediend voor het overblijvende deel van het oude gasthuis en dat de figuur van Rembert Dodoens opnieuw de aandacht krijgt die hij verdient.

Voor de opmaak van het beschermingsdossier en een dosiertje over Rembert Dodoens werd een beroep gedaan op RIM. Met de publicatie van de hiervoor opgemaakte teksten in dit nummer van RIM-Nieuws willen we er de aandacht op vestigen dat RIM niet altijd rechtstreeks met zijn inspanningen voor het historisch erfgoed in de belangstelling wil komen. Soms wordt er in alle stilte overlegd en gewerkt. We willen u de teksten over het oude gasthuis en over de betekenis van Rembert Dodoens als medicus en botanicus echter graag meegeven.

Erik Nobels
Patrick Egels

Het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis

Wat vandaag nog overblijft van het stedelijk Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis is het laatste spoor van een bijzonder belangrijk gebouw van de 19de eeuw. In de volksmond wordt het gebouw nog steeds 'het gasthuis' genoemd. Die benaming vindt zijn oorsprong in het oude Onze-Lieve-Vrouwegasthuis, gesticht op het einde van de 12de eeuw (vermoedelijk 1198). Van deze instelling is er nog één gebouw overgebleven aan de straat 't Plein, zogenoemd naar een graspleintje dat tussen het gasthuis en de Dijle was gelegen. Het voormalige gasthuiscomplex bevond zich tussen de Onze-Lieve-Vrouwekerk en de Dijle. Reeds vóór 1300 werd de Onze-Lieve-Vrouwestraat door het domein van het hospitaal doorgetrokken. In die periode was Mechelen al uitgegroeid tot een bloeiende handels- en nijverheidsstad. Belangrijke religieuze ordes vestigden zich toen bij voorkeur in nijvere steden, waar zij in staat waren voor een relatief groot publiek hun geloof te verkondigen en hun maatschappelijke taak ten uitvoer te brengen. Dat was ook het geval voor de gasthuiszusters Augustinessen, die uiteindelijk net geen 800 jaar lang het belangrijkste ziekenhuis van de stad in handen hadden. Na de afbraak van het gasthuis in 1857 werd er in de plaats ervan een rij luxe woningen gebouwd. Het overblijvende gasthuisdeel werd in de 20ste eeuw gebruikt als industriegebouw voor de brouwerij Lamot en nadien als taverne-zalencomplex.

De bouw van het nieuwe ziekenhuis in de Keizerstraat was het rechtstreekse gevolg van de miserabele hygiënische toestanden in het Mechelen van omstreeks 1850. Hoewel de stad door de aanwezigheid van grote bedrijven zoals het Arsenaal en een aantal met stoommachines uitgeruste metaal- en textiel fabrieken een industriële groeipool was, leefde de modale Mechelaar in miserabele omstandighe-

28. - MALINES. — Hôpital Notre-Dame.

den. Mislukte graan- en aardappeloogsten leidden tot hongersnoden en algemene verpaupering. Ondervoeding, slechte huisvesting, de zware bacteriële verontreiniging van de Dijle en de vlieten, het gebrek aan proper putwater en de slechte hygiëne veroorzaakten diverse ziektes. Vooral de cholera-epidemieën van 1849 en 1866 eisten honderden mensenlevens. Buiten de door de vesten omsloten binnenstad was er nauwelijks enige bebouwing. De sterk aangegroeide bevolking (± 30.000 inwoners rond 1850, met een jaarlijkse aangroei van ± 500) zat bijgevolg opeengepakt in te kleine huisjes zonder enig comfort. Vooral in de 75 beluiken (in Mechelen 'fortjes' genaamd) waren de woonomstandigheden onmenselijk. De omstreeks 1850 getroffen overheidsmaatregelen beperkten zich tot wat liefdadigheid. Er werd stro (om op te slapen) uitgedeeld, evenals wat voedsel en kalkchloruur (ontsmettingsmiddel). Structurele ingrepen kwamen slechts schoorvoetend tot stand. Maar net wegens de economische bloei van de stad ontstonden er op dat vlak nieuwe mogelijkheden. Ook veranderende wetenschappelijke inzichten speelden een grote rol. In heel Europa ontbrak het de medici aan eensgezindheid. Door velen werd sociaal onderscheid immers nog steeds toegeschreven aan biologische verschillen. Men probeerde groepen mensen nog als gedegenerende klassen te omschrijven, op basis van metingen van hersengewicht, gezichtsbouw, schedelvorm en dergelijke. Met het belangrijke gevaar van besmettingsgevaar tussen de verschillende soorten patiënten werd nauwelijks rekening gehouden. Pas in 1877 bewees de chemicus Louis Pasteur dat bacteriën een cruciale rol speelden bij het veroorzaken en verspreiden van ziekten. Tot dan toe werd met deze gegevens in de meeste ziekenhuizen te weinig rekening gehouden.

Blijkbaar was men zich in Mechelen zich in het midden van de 19de eeuw bewust van een aantal van die problemen. In

dat opzicht betekende de bouw van het gasthuis, net als van het slachthuis (Guido Gezellelaan) en het gesticht 'de Cellekens' (Minderbroedersgang) in de periode 1854 - 1857 een eerste belangrijke aanzet in de sanering van de stad. Pas op het einde van de 19de eeuw zou de stad op grote schaal de vervuiling van de vlieten en het overstromingsgevaar aanpakken.

Het stedelijk Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis was een voor zijn tijd hypermoderne instelling op het vlak van de hygiëne en de gezondheidszorg. Van het belang van het nieuwe complex getuigt het feit dat koning Leopold I op 3 juli 1854 speciaal naar Mechelen kwam voor de eerstesteenlegging van zowel het slachthuis als het ziekenhuis. Op 14 oktober 1857 werden de zieken van het oude naar het nieuwe complex overgebracht en op 31 mei 1858 werd de kapel ingewijd. De bediening gebeurde door de zusters Augustinessen, het bestuur door de Commissie voor Openbare Onderstand (C.O.O., later O.C.M.W.) De bouw van het ziekenhuis met het klooster en de kapel werd uitgevoerd naar het ontwerp van de Mechelse architect Charles Drossaert jr. (nadien ook nog werfleider bij de bouw van de gevangenis aan de Liersesteenweg, 1871-1874). Voorafgaandelijk waren er talrijke medische, architecturale en financiële onderzoeken. Daarbij werd op geen moeite gekeken om vergelijkingen te maken met gereputeerde hospitalen als Sint-Jan in Brussel of Sainte-Louise in Parijs. De geschikte terreinen werden gevonden op de plaats van het noordelijk en oostelijk deel van het voormalige huis der Jezuïeten (convent en noviciaat). Deze gebouwen hadden hun belang verloren na de afschaffing van de Jezuïetenorde in 1773. In de 16de eeuw stond op het terrein van de Jezuïeten het Keizershof, waar de kinderen van Filips de Schone, onder meer de latere Keizer Karel, werden opgevoed.

Van het grote ziekenhuiscomplex rest alleen nog het voorste gedeelte aan de Keizerstraat. Reeds in 1973 werd de achterzijde aangesloten op een nieuwbouwcomplex. Op deze plaats bevond zich een tuingedeelte boven de ter plaatse overwelfde vliet (lees: open riool) de Heergracht. Nog verder achteraan, op de hoek van de Zwartzustersvest en de Blokstraat (nu ingang spoedgevallen) bevonden zich enkele gebouwen die men klaarblijkelijk wenste te scheiden van het hoofdgebouw. Het omvatte naast stallingen onder meer nog een 'morgue' en een 'orange'. Op de plaats waar de Heergracht onder de Blokstraat dook stond ook nog een 'dépôt des morts'.

Het grootste deel van het eigenlijke ziekenhuis moest tussen 1996 en 2000 de plaats ruimen voor de nieuwste ziekenhuisvleugel. Op die manier blijft enkel de U-vormige vleugel aan de Keizerstraat, met de centraal gelegen kapel, over. Dit gedeelte was het meest representatieve, met de ingang tot de kapel, waar de belangrijkste opschriften en gedenk-borden waren aangebracht. Voorheen was het ziekenhuis nog een uitgestrekt complex met als grondplan drie in zuidwest-noordoost gerichte vleugels (waarbij de centrale stopt bij de kapel), een achterste vleugel in noordwest-zuid-oostrichting en nog vier dwars op eerstgenoemde vleugels geplaatste ziekenzalen. Het kloostergedeelte lag centraal, de ziekenzalen kwamen hier links en rechts op uit, met links de afdeling voor mannen, rechts de afdeling voor vrouwen.

Voor wat het overgebleven gedeelte betreft gebeurde de indeling als volgt. Aan de straatzijde links lag de verblijfplaats van de pastoor, rechts de apotheek. Daarachter bevonden zich zowel links als rechts eerst traphallen en latrines en dan de ontvangstruimtes voor de zieken. Vanaf de

traphal vertrokken gangen (met toegang tot het voorplein) in de richting van de ziekenzalen achteraan. Ter hoogte van de kapel gaven deze reeds uit op vier grote ziekenzalen, waarvan alleen de centrale twee bewaard bleven. De bijzonder hoge zalen en gangen en de grote rondboogvormige vensters wijzen nog steeds op het grote belang dat werd gehecht aan lichtinval en luchttoevoer, die zowel van de verzorgde binnentuinen als van de open ruimtes buiten het hospitaalcomplex moesten komen. Het voorplein werd lang ontsierd door een prefabconstructie die hier in het begin van de jaren 1990 is tot stand gekomen na de afgifte van een 'tijdelijke bouwvergunning'. Aanvankelijk was deze in gebruik voor de pediatrie, nadien als opslagplaats. De constructie werd onlangs gelukkig afgebroken, zodat de voorgevel van het gasthuis weer tot zijn recht komt.

De oorspronkelijke vleugels zijn sobere bakstenen gebouwen met neoclassicistische inslag van twee en een halve bouwlaag. Het feit dat de gevels niet bepleisterd en geschilderd zijn wekt enige verwondering, rekening houdende met de bouwstijl en de periode waarin het gebouw tot stand kwam. De gevels zijn voorzien van rondboogvormige vensters onder een verbonden boogomlijsting van gesinterde baksteen, met op de tweede bouwlaag tot kordon doorgetrokken lekdrempels op baksteenfries. De soberheid van de gebouwen wordt aan de Keizerstraat verlevendigd door de centraal uitspringende voorgevel van de kapel. De bakstenen lijstgevel van vijf traveeën wordt geritmeerd door steunberen en afgelijnd door een gedeeltelijk geajoueerde attiek. Daarboven bevindt zich de centrale klokkentoren met een horloge tussen de voluten. De prominente plaats van een dergelijke horloge is typisch. Ook in toenmalige stations- en fabrieksgebouwen krijgt de precieze tijdsmeting veel aandacht. De centrale rondboogpoort is gevat in een brede arduinen omlijsting op pilasters. In de oorspron-

kelijke vleugel deur bevindt zich een ijzeren Mariamonogram in de waaier. Opmerkelijk zijn de flankerende gevelstenen met vermelding (in het Latijn) van de architect, de inhuldiging door de koning en de opening van het ziekenhuis.

De centrale ingang van het openbaar ziekenhuis is de kapel, wat wijst op het overheersende belang van de godsdienst in alle geledingen van de toenmalige maatschappij. De kapel zelf is een merkwaardig eclectisch bouwwerk met een voor de 19de-eeuwse bouwstijlen typische zenitale lichtinval. Het bovenlicht vertoont een ingewikkelde ster-vormige roedenverdeling. De kapel heeft een centraal grondplan. Het interieur is geschilderd in wit en blauw en is geritmeerd door een geprofileerde rondboogarcade op gebundelde driekwartzuilen met bladkapitelen en arduinen sokkels. Imponerend zijn de kunstwerken die werden meegebracht uit het oude gasthuis aan de Dijle. Het prachtige barokaltaar is beschilderd met marmertekeningen en omvat een enorm schilderij: een kopie van een kruisafneming van Antoon van Dijck door P. Thyssens (17de eeuw). Langs beide kanten van het altaar staan de beelden van de patroonheiligen van het gasthuis, Sint-Augustinus en Sint-Elisabeth. Links van het altaar bevindt zich een madonna-beeld uit de 16de eeuw. Op het doksaal staat een fraai orgel uit de 17de eeuw.

Verder is het nodig nog te verwijzen naar enkele beeldhouwwerken aan de buitenzijde. Aan de kant van de Zwartzustersvest stond tot voor kort nog het beeld van 'Job op de mesthoop'. Dit beeld, dat vroeger op het voorplein stond (en er na de recente afbraak van de huidige prefab misschien best zou terugkomen), is typerend voor de toenmalige sfeer van boetedoening en vrome onderdanigheid. Het toont aan hoe maatschappelijke zorg gepaard ging aan

het religieuze karakter van de instelling. De politieke vernieuwingen waren overal doorgedrongen, maar de oude tradities bleven in het dagelijkse leven bestaan. Tot een gelijkaardige sfeer wordt bijgedragen aan de rechter muur in de Keizerstraat, door een nis met een mooi Onze-Lieve-Vrouwebeeld, 'moeder en kind'. Het is een werk van Theodoor Verhaegen uit 1753 (chronogram: MatrI DeI sIne Labe ConCeptae). Het is van de straat afgesloten met mooi ijzersmeedwerk.

Redenen tot bescherming als monument

Het stedelijk Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis is zonet het enige, dan toch het belangrijkste overgebleven gebouw in Mechelen dat de toenmalige ziekenzorg en in herinnering brengt.

De architecturale uitbouw ervan is typerend voor de openbare architectuur van het midden van de 19de eeuw tot aan de eerste wereldoorlog.

Het stedelijk Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis heeft een belangrijke plaats in de geschiedenis van Mechelen, gelet op de verre religieuze voorgeschiedenis, vertegenwoordigd door de zusters Augustinessen.

De continuïteit van de gezondheidszorg, vanaf de eerste religieuze ordes, over het bestuur der burgerlijke godshuizen, de C.O.O. en uiteindelijk het O.C.M.W. wordt er duidelijk geïllustreerd. Het gebouw heeft zodoende een onvervangbare plaats ingenomen in de sociale geschiedenis van de stad.

Ondanks de afbraak van belangrijke gedeelten heeft het

gebouw nog steeds enkele onmiskenbare kwaliteiten en bevat het enkele belangrijke ermee verbonden kunstwerken.

Het stedelijk Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis heeft een belangrijke plaats als baken in de straat en de buurt. De totaliteit van de geschiedenis van de omgeving van de Keizerstraat zou worden verminkt door de verdwijning van het gebouw.

Om al de bovenvermelde redenen dient gesteld dat het verdwijnen van het laatste gebouw van het tussen 1854 en 1857 opgerichte Onze-Lieve-Vrouweziekenhuis het onherroepelijke verlies zou betekenen van een monument dat voor Mechelen van een zeer grote waarde is.

REMBERT DODOENS

In het pantheon van België

Op 20 juli 1890 wijdde de Brusselse burgemeester Charles Buls, plechtig en met grote welsprekendheid, de Kleine Zavel in. Hij had het in lovende bewoordingen over het intellectueel, religieus en politiek vrijheidsstreven van de uitgebeelde persoonlijkheden die, in een halve cirkel, een erehaag vormden rondom de helden Egmont en Hoorn. Tussen de tien witmarmeren beelden bevond zich het beeld van Rembert Dodoens (A. de Tombay). De keuze van de iconografische thema's voor de Kleine Zavel werd bepaald in 1880 en was ingegeven door het romantische en nationalistische streven tot verheerlijking van het eigen verleden.

In de 19de eeuw bestond er in België een ware obsessie om overall standbeelden van bekende figuren te plaatsen. Dat kan verklaard worden door de gedrevenheid van de leiders van het nieuwe België om nationalistische en patriottische gevoelens op te wekken. Vlak na de onafhankelijkheid van België ging het nog om algemeen aanvaarde nationale figuren. Gaandeweg werd de tegenstelling tussen katholieken en liberalen sterker. Dat leidde er onder meer toe dat standbeelden door politici gebruikt werden als stukken op een schaakbord en regelmatig van plaats veranderden. Een figuur als Rembert Dodoens hoorde blijkbaar thuis in de ideeënwereld van de progressieve liberalen. Tot op de dag van vandaag blijft de politieke geladenheid rondom dergelijke figuren bestaan. Het geheel van de Kleine Zavel is een mooi compromis geworden tussen de doctrinaire en radicale liberalen. Egmont en Hoorn waren voor de gematigden politiek aanvaardbaar. De anderen behoren tot het pantheon van de verdedigers van de vrijzinnige liberale waarden tegen het in hun ogen onverdraagzame katholicisme.

Op 7 juli 1862 werd er ook in Mechelen, in de 'botaniek', een standbeeld van Dodoens ingehuldigd. Op dat ogenblik was de brouwer Edouard Broers, van katholieke strekking nochtans, burgemeester van Mechelen. De stad werd in die tijd geplaagd door verschillende golven van epidemieën, waarvan vooral de cholera veel doden eiste. Het nieuwe stedelijke OLV-ziekenhuis was nog maar pas ingehuldigd (1857) en de eerste grote stedenbouwkundige saneringen werden doorgevoerd.

Het beeld van Rembert Dodoens is een werk van de Mechelse kunstenaar Jozef Tuerlinckx. Van hem kennen we vooral het beeld van Margaretha van Oostenrijk, ingehuldigd op 2 juli 1849. De figuur van deze illustere dame zal voor eeuwig verbonden blijven met Mechelen. Ze had hier haar weelderige residentie tussen 1507 en 1530 en ze maakte van Mechelen het centrum van de Bourgondische Nederlanden. Op het einde van haar leven had ze last van jicht, haar benen waren ontstoken en gezwollen. Ze leed ondraaglijk veel pijn en ze kreeg hoge koorts. Haar lijfartsen, waaronder Joachim Roelants en Denijs Dodoens, opereerden de onderste ledematen. Tevergeefs, op 30 november 1530 stief ze. Denijs Dodoens uit Leeuwarden, stadsgeneesheer van Mechelen, was de vader van Rembert Dodoens.

Leven

Junius Rembert Dodoens, alias Dodonaeus, werd geboren te Mechelen in 1517, als buitenechtelijk kind van Ursula Roelants en Denijs Dodoens, een Mechelse stadsgeneesheer van Friese afkomst (de familie Joenkema). Eigenlijk was zijn vader bekend als Dionysus van Leeuwarden. 'Dodo' is de vernederlandste versie van Dionysus. 'Dodo's' zoon is

'Dodoens'. 'Rembert' staat voor 'buitenechtelijk kind'.

Enkele jaren na de dood van zijn vader in 1533 huwde Rembert ene Katrien De Bruyn. Ze was de dochter van een thesaurier van de jonge maar machtige keizer Karel. Eén van de weinige Mechelse stadsgeneesheren was Joachim Roelants (1496-1558). Men vermoedt dat Ursula Roelants, de moeder van Rembert Dodoens, een bij hem inwonend familielid was. Rembert zou volgens enkele auteurs in zijn huis aan het Sint-Romboutskerkhof geboren zijn en er een deel van zijn jeugd hebben doorgebracht. De relatie tussen Ursula en zijn vader was waarschijnlijk niet al te vluchtig. Rembert had namelijk twee zusjes. Later trouwden zijn ouders en gingen ze vermoedelijk in de Bruul wonen.

Rembert Dodoens is, ondanks het feit dat hij kind van een ongetrouwde moeder was, op het gebied van de wetenschap in een geprivilegieerde omgeving opgegroeid. Hij studeerde eerst aan de 'Grootschool' te Mechelen (de toenmalige 'middelbare school', gelegen in de huidige Schoolstraat). Daarna, al op 13-jarige leeftijd, studeerde hij aan de Leuvense universiteit: geneeskunde, aardrijkskunde, Latijn, Grieks, en botanica. Hij ontmoette te Leuven figuren zoals Andreas Vesalius, die er anatomie gaf, en mogelijk ook Gerard Mercator.

In 1535 promoveerde hij in de medicijnen en van 1541 (betwist) tot 1575 vervulde hij dezelfde functie als zijn vader tot zijn dood in 1533 had gedaan. Als stadsgeneesheer in zijn geboortestad Mechelen was hij een van de hoofdverantwoordelijken voor de algemene gezondheidssituatie. Hiervoor kreeg hij een vaste wedde. Voor bijkomende opdrachten werd hij afzonderlijk door de stad vergoed. Hij mocht geen honorarium eisen. De mensen bepaalden zelf of en wat ze hem wilden geven.

Een verzoek om hoogleraar medicijnen in Leuven te worden sloeg Rembert Dodoens af. Hij ging ook niet in op het aanbod, in 1578, om naar Madrid te komen om lijfarts te worden van koning Filips II (een functie die ook Vesalius had bekleed).

Het jaar 1572 moet voor Dodoens een absoluut rampjaar geweest zijn: in april stierf zijn vrouw, en in oktober verliest hij al zijn have en goed, nadat Mechelen geplunderd werd door Spaanse soldaten (Spaanse furie). In 1574 werd Rembert Dodoens keizerlijk lijfarts in Wenen, en na een korte poging om zijn bezittingen in Mechelen veilig te stellen (de politieke situatie was nog steeds instabiel), werd hij in 1582 professor geneeskunde aan de jonge universiteit van Leiden. Daar stierf hij in 1585. Hij werd er ook begraven.

Er zijn standbeelden van Dodoens te Mechelen en te Gent. In de Sint-Pieterskerk van Leiden heeft Dodoens' zoon een monument laten oprichten.

Werk

Een van Dodoens' eerste botanische activiteiten is waarschijnlijk de vertaling van het 'Kreutterbuch' van Leonhard Fuchs. Bovenop diverse publicaties in de geneeskunde, de botanica en de kosmografie, begon Dodoens uit louter interesse, en onder stimulans van zijn Antwerpse vriend en boekdrukker Van Der Loe, aan een poging om planten systematisch in te delen en te beschrijven.

De publicatie van zijn 'Cruydeboeck' in 1554, opgedragen aan landvoogdes Maria van Hongarije, was niet alleen vrij ongewoon voor die tijd, omwille van de Vlaamse tekst,

maar betekende ook een wetenschappelijke doorbraak: de planten werden voor het eerst ingedeeld op basis van hun eigenschappen ('hun cracht ende werckinghe'), en niet louter alfabetisch, zoals voorheen gebruikelijk was. Het Cruydeboek bevat tekeningen en beschrijvingen van voorgangers (Brunfels, Bock, Ruelle, en Fuchs), evenals een tweehondertal nieuwe afbeeldingen en beschrijvingen. Het boek heeft dus meer weg van een handboek 'farmaceutische plantkunde' dan van een modern systematisch werk. Men zou echter nog een volle tweehonderd jaar moeten wachten op de systematische indeling van de Zweed Karl von Linné, alias Linnaeus. Toch kan men stellen dat Dodoens, samen met zijn Vlaamse collega's Lobelius en Clusius, en botanici zoals Aldrovandi, de basis hebben gelegd van de wetenschappelijke plantkunde.

Rembert Dodoens was een kind van zijn tijd. Behalve de 25 werken over plantkunde en de 8 werken over geneeskunde, schreef hij ook nog over aardrijkskunde en over sterrenkunde. Alhoewel hij zich duidelijk specialiseerde in de botanica, blijkt hieruit dat hij de grotere samenhang niet uit het oog verloor.

Veel van Dodoens' werk is vertaald: een Franstalige editie van het Cruydeboek verscheen in 1557 (vertaald door Clusius) en in 1578 verscheen een Engelse vertaling (Lyte), gevolgd door meerdere edities van de populaire Gerard's 'Herball'. Er is zelfs een Japanse vertaling van één van Dodoens' latere werken over plantkunde: het in 1583 in Antwerpen verschenen 'Stirpium historiae Pemptades sex sive libri XXX', een botanisch meesterwerk, werd inderdaad tweehonderd jaar later (in 1792) door Umeda Seikichi vertaald onder de titel 'Ensei Konzo Ranyo' (synopsis van de Europese botanica).

Tijdsbeeld

Rembert Dodoens leefde in een vanuit verschillende oogpunten zeer boeiende tijd, althans voor mensen die van uitdagingen hielden. De maatschappij kwam in de 16de eeuw in een enorme stroomversnelling terecht. In de tijd dat hij geboren werd, werden de oude Spaanse, Bourgondische en Oostenrijkse en het nieuw ontdekte Amerika door een handige huwelijkspolitiek en de speling van het lot langzamerhand verenigd onder dezelfde kroon, die van de latere Keizer Karel V. De West-Europese beschaving kwam door de ontdekkingsreizen niet alleen in contact met nieuwe producten, planten en dieren, maar ook met andere beschavingen. Door de val van Constantinopel in 1453 kwam ze veel meer in contact met de denkers uit de oudheid.

Terwijl Italië het voortouw nam in de cultuur van de renaissance, het humanisme en de positieve wetenschappen, beleefde de grootste politieke en militaire macht van toen, Spanje, een 'zwarte renaissance'. De oude middeleeuwse wereld van Europa, met als kenmerk het ideaal van de ridder die strijdt voor de heerschappij van het Christendom (de kruistochten), kende een ongelooflijk grote nabloei. De val van Granada in 1492 was voor de tijdgenoten belangrijker dan de ontdekkingsreizen van Columbus.

Hoewel bij ons een figuur als Margaretha van Oostenrijk de ideeën van de renaissance in de kunst en de cultuur een warm hart toedroeg en ze op diplomatisch vlak grote talenten vertoonde, groeiden de godsdiensttwisten zienderogen. Keizer Karel wilde de wereld nog verenigen onder één vlag, maar zag uiteindelijk in dat het te laat was en trok zich uitgeput terug in het klooster van Yuste. Op dat ogenblik voltrok zich de scheiding tussen de Oostenrijkse en de Spaanse tak van de Habsburgers. Het was een bewogen tijd

van oorlogen, plunderingen en vernietigingen, waarbij veel bronnenmateriaal verloren ging.

Het is in die tijdsgeest dat Rembert Dodoens opgroeide en in contact kwam met invloedrijke intellectuelen aan de Leuvense universiteit en aan het drietalencollege, opgericht door Desiderius Erasmus en die andere bekende Mechelse figuur, Hiëronymus van Busleyden.

Toen in 1517 te Wittenberg het protest van Maarten Luther tegen het gezag van de katholieke kerk begon, en in 1525 de Picardiër Jean Calvijn moest vluchten voor de brandstapel, was daarmee ook de tijd van de reformatie aangebroken, culminerend in de beeldenstorm in 1566, de komst van de gehate hertog Alva in 1567 en de terechtstelling van Egmont en Hoorn te Brussel in 1568. Mechelen maakte de beeldenstorm, de Engelse furie, de Spaanse furie en het Protestants bewind (1580–1585) mee. Demografisch viel de oude hoofdstad terug van 30.000 inwoners rond 1530 tot 11.000 inwoners rond 1585. In die woelige periode was Rembert Dodoens stadsgeneesheer te Mechelen, namelijk van 1548 tot 1575.

Tekenend is dat Rembert Dodoens er moeite mee had dat hij als enige belangrijke figuur nog de typisch katholieke processies moest bijwonen en hij zag het niet zitten om te gaan dienen onder de fanatiek katholieke koning Filips II. Het is echter een stap te ver om daaruit zomaar af te leiden dat hij een soort voorvechter van individuele godsdienstvrijheid en humanisme zou zijn. Een belangrijk element bij zijn laatste beslissing was immers de tegenwerking van Alva, die liever geen dergelijke invloedrijke figuren aan het hof te Madrid zag. Eigenlijk koos Dodoens voor de weg van de minste weerstand. Hij wou het vooral als groot wetenschapper maken. In de 19de eeuw vond men een der-

gelijk verhaal niet echt dienend.

De tijd van Dodoens wordt niet alleen gekenmerkt door een toenemend aantal ideeën, wetenschappen en levensbeschouwingen, maar ook door een versnelling van de verspreiding van de ideeën. Sinds de heerschappij van Keizer Maximiliaan I van Oostenrijk was het postverkeer, vooral onder invloed van de familie 'von Thurn und Tassis' (Tour et Taxis) in een stroomversnelling gekomen. Iets daarna kwam de boekdrukkunst tot ontwikkeling. Er is niet de minste twijfel dat ook Rembert Dodoens van deze nieuwe mogelijkheden, de ICT-ontwikkeling van toen, met een informatie-inflatie tot gevolg, gebruik heeft gemaakt bij de verspreiding van zijn werk. De samenwerking met Christoffel Plantijn spreekt in dit geval letterlijk boekdelen. Plantijn had met zijn boekhandel een wijdvertakt netwerk uitgebouwd in heel Europa. Voor het eerst in de geschiedenis was het voor 'geleerden' mogelijk om op te boek gestelde ideeën, niet alleen tijdens het leven van de auteur in kwestie het werk volledig te lezen, maar ook om er nog een antwoord op te publiceren. Ook de intensieve briefwisseling maakte de uitwisseling van ideeën veel gemakkelijker.

In de renaissance begon men ook veel individualistischer te denken. De vakman maakte plaats voor de kunstenaar met naam. Er werd gepronkt met nieuwe rijkdom en weeldeproducten. De kloof tussen arm en rijk groeide en het sociale vangnet beperkte zich tot de bevoorrechten. Dynamische figuren als Dodoens zochten naar een legitimatie voor hun voorrechten, of voor hun opstand tegen het systeem. Velen vielen terug op de religie om hun maatschappelijke positie te verantwoorden of om de maatschappelijke positie van anderen in vraag te stellen. Geloofsinterpretatie werd dan ook het ultieme politieke argument voor hen die niet met twijfel en onzekerheid konden leven. Het 'woord Gods' in

de oudste versies kunnen lezen en de Bijbelse talen kennen werd een machtig wapen, maar ook een teken van verdachte ambitie. Het hoeft ons dan ook niet te verbazen dat de Keizer, die naar een machtsmonopolie streefde, het katholicisme als eenheidsgodsdiensdienst ondersteunde. In die zin wordt het ook duidelijk waarom plaatselijke vorsten, die niet tegen de Keizer opkonden, hun steun verleenden aan de protestanten.

Vandaag zorgen het internet en de massamedia voor een vergelijkbare ideeëninflatie. Men kan de interculturele wereld gelijkstellen met de impact van de ontdekkingsreizen toen. We zien ook een groeiende kloof tussen arm en rijk en het versplinteren van het sociaal vangnet. Ook nu kunnen sommigen zich pas definiëren door anderen uit te sluiten.

Betekenis

Het werk van Rembert Dodoens was baanbrekend. Zijn specifieke waarde situeert zich meer op het vlak van de botanica dan op dat van de geneeskunde. Van zijn publicaties, hoofdzakelijk te situeren op het grensgebied van de medicijnen en de botanie, die Dodoens als een hulpwetenschap van de medicijnen beschouwde, werd zijn kruidboek het meest bekend. Een eerste uitgave daarvan was in 1554 bij de Antwerpse drukker Jan van Loo verschenen. De totaal nieuwe druk van 1583, gebaseerd op kleinere deelstudies, verscheen tussen 1563 en 1574, en werd voor lange tijd het standaardwerk op dit gebied.

De systematiek van de planten was ten opzichte van de uitgave 1554 sterk verbeterd en bestond nu uit 26 groepen. Het boek bevat meer dan duizend afbeeldingen in houtsnede.

de. De blokken hiervoor waren grotendeels dezelfde als die Van Loo gebruikt had. Plantijn had ze in 1581 van zijn weduwe gekocht. Daarbij kwamen nog de blokken die Plantijn al in eerdere publicaties, zowel van Dodoens als van Carolus Clusius en Matthias Lobelius, had gebruikt, en tenslotte werden er nog enkele nieuwe bijgesneden. Dodoens heeft nog verbeteringen op de tekst nagelaten. Deze werden in de Nederlandstalige uitgave van 1608 (herdrukt in 1618 en 1644) verwerkt. Ook bevat deze vertaling de aanvullingen en verbeteringen van Joost van Ravelingen, een kleinzoon van Plantijn, broer van de drukker François en een bekwaam medicus en arts. De Latijnse uitgave werd in 1616 in Antwerpen herdrukt. Ter vergelijking met het boek van Fuchs, van wie Dodoens vaak sterk afhankelijk is, zijn ook hier afbeeldingen van diverse koolsoorten getoond.

Bij wijze van voorbeeld vermelden we hier de beschrijving door Dodoens van het Sint-Janskruid. Het plantje groeit nagenoeg overal in Vlaanderen, langs wegkanten en spoorwegbermen. In de volksmond spreekt men ook van 'duivelsjacht'. Dodoens vond het Sint-Janskruid een uitstekend middel om 'boze geesten' te verdrijven. Depressies zijn dan blijkbaar toch van alle tijden. Dat mensen zich in de tijd van Dodoens niet altijd even opgewekt voelen is niet zo verwonderlijk. Uit onderzoek is gebleken dat het effect van een extract van Sint-Janskruid vergelijkbaar is met dat van lage doses klassieke zuiver chemische geneesmiddelen.

In die tijd van verwarring zorgde Rembert Dodoens ervoor, samen met Clusius en Lobelius, dat de botanica nieuwe wegen opging. Het machtige aan het botanische werk van Dodoens is dat hij de botanica boven het niveau van naamgeving en gebruik tilde en dat het naar inzicht in de plantenwereld streefde. Dat gebeurde niet vanuit een dogma-

tisch, maar wel vanuit een observerend standpunt. Hij wilde de kennis die de natuur hem aanbood niet alleen ordenen en inzichtelijk maken, maar ook voor een breed publiek uitdragen. Zijn eerste werken verschenen in het 'Nederduytsch', het toenmalige Nederlands.

“Wij hebben desen onsen Cruydeboeck niet in Latijn, maar in ghemeyne Neerduytsche tale willen scrijven ende uitgheven, opdat alle cruydtliefhebers, ende alsoowel den leecken van der latijnsche tale ignorant, als den gheleerden dienstelijk ende oorboorlijck sougde moghen wesen.”

Dodoens en Mechelen

Mechelen was in het begin van de 16de eeuw een belangrijke stad. Het is dan ook geen toeval dat een aantal intellectuelen van die tijd hier hun talenten ten toon spreidden of hier aan hun carrière begonnen. Dodoens is één van de grootste wetenschappers die Mechelen ooit heeft voortgebracht. In de stad zelf is het standbeeld van Dodoens in de Kruidtuin de belangrijkste herinnering. Daarnaast kunnen we ook nog verwijzen naar het voormalige woonhuis van Rembert Dodoens, aan de Augustijnenstraat nr. 8. Ook in Willebroek, te Heindonk, zou Dodoens over een residentie beschikt hebben.

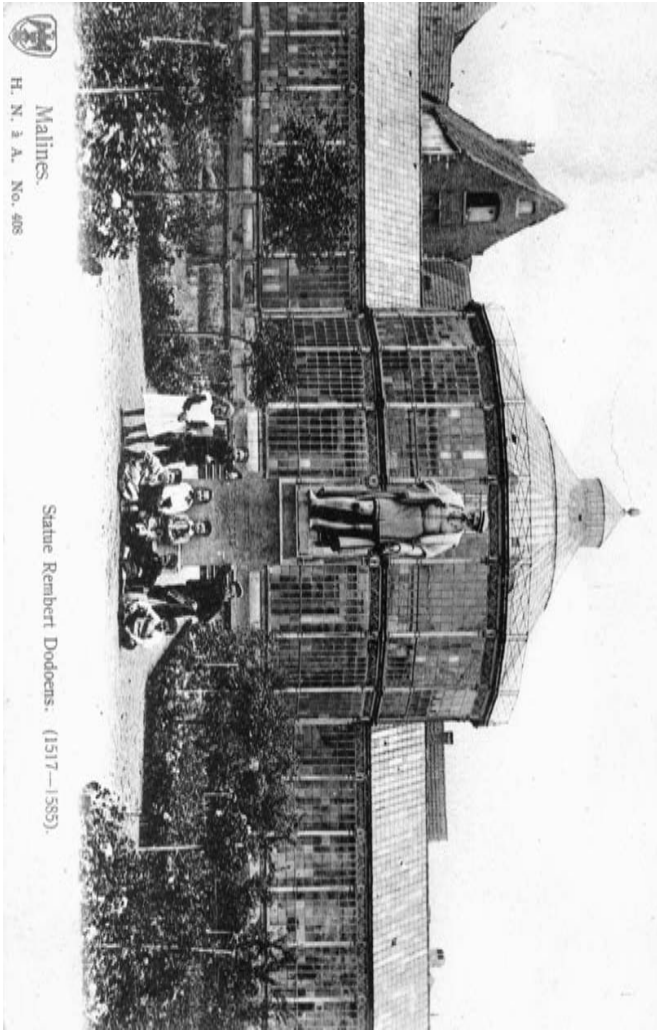
De keuze van het OCMW om de naam OLV-ziekenhuis te veranderen in Rembert Dodoensziekenhuis is dus niet ongerechtvaardigd. Het ziekenhuis van de zusters Augustinessen was vermoedelijk al in de 13de eeuw de belangrijkste verzorgingsinstelling van de stad. Pas enkele jaren geleden heeft de kloosterorde het ziekenhuis verlaten. Ze heeft ons een schat aan kunstwerken en enkele merkwaardige gebouwen nagelaten (oud ziekenhuis aan 't Plein

en het 19de eeuwse ziekenhuis aan de Keizerstraat). Het lijkt geen twijfel dat ook Dodoens, in de tijd dat hij stadsgeneesheer van Mechelen was, intens moet samengewerkt hebben met het ziekenhuis.

Het gebruik van de volkstaal naast het Latijn in wetenschappelijke werken toont aan dat Rembert Dodoens zijn kennis over de hele samenleving wilde verspreiden en dat hij zijn kennis van oude talen ten dienste stelde van objectieve kennis. Hij schrok er niet voor terug om fouten van zijn voorgangers aan de kaak te stellen, maar hij deed dit zodanig dat hij geen godsdienstige werken ondergroef. Hij huldigde het onderwijsprincipe van Erasmus, waar deze stelde dat alle kennis moet voortkomen uit de bestudeerde zaak zelf en uit onbetwistbare getuigenissen.

We moeten wel een beetje opletten. We mogen van Rembert Dodoens niet de held maken die hij niet was. Denk vooral niet dat hij 'dicht bij de mensen' stond, omdat hij stadsgeneesheer was, of omdat hij in de volkstaal schreef. Een stadsgeneesheer was in die tijd een soort supervisor. Het vuile werk liet hij over aan de 'barbiërs' of de 'chirurgijnen'. Een stadsgeneesheer stond daarboven en gaf slechts wetenschappelijk advies. Alhoewel financiële belangstelling hem niet vreemd was, liet Rembert Dodoens zich er nochtans niet toe verleiden om een bepaald politiek kamp te kiezen als geneesheer. Hij kon zich, als iemand die mede macht had over leven en dood, boven de toenmalige twisten heen zetten en hij wou behulpzaam zijn voor iedereen.

Als we voldoende historische eerlijkheid aan de dag kunnen leggen is er niets op tegen om van Rembert Dodoens een te koesteren icoon en een symbool van de noodzakelijke sociale verzorgingstaken in de Mechelse regio te maken.

Malines.
H. N. 3 A. No. 408

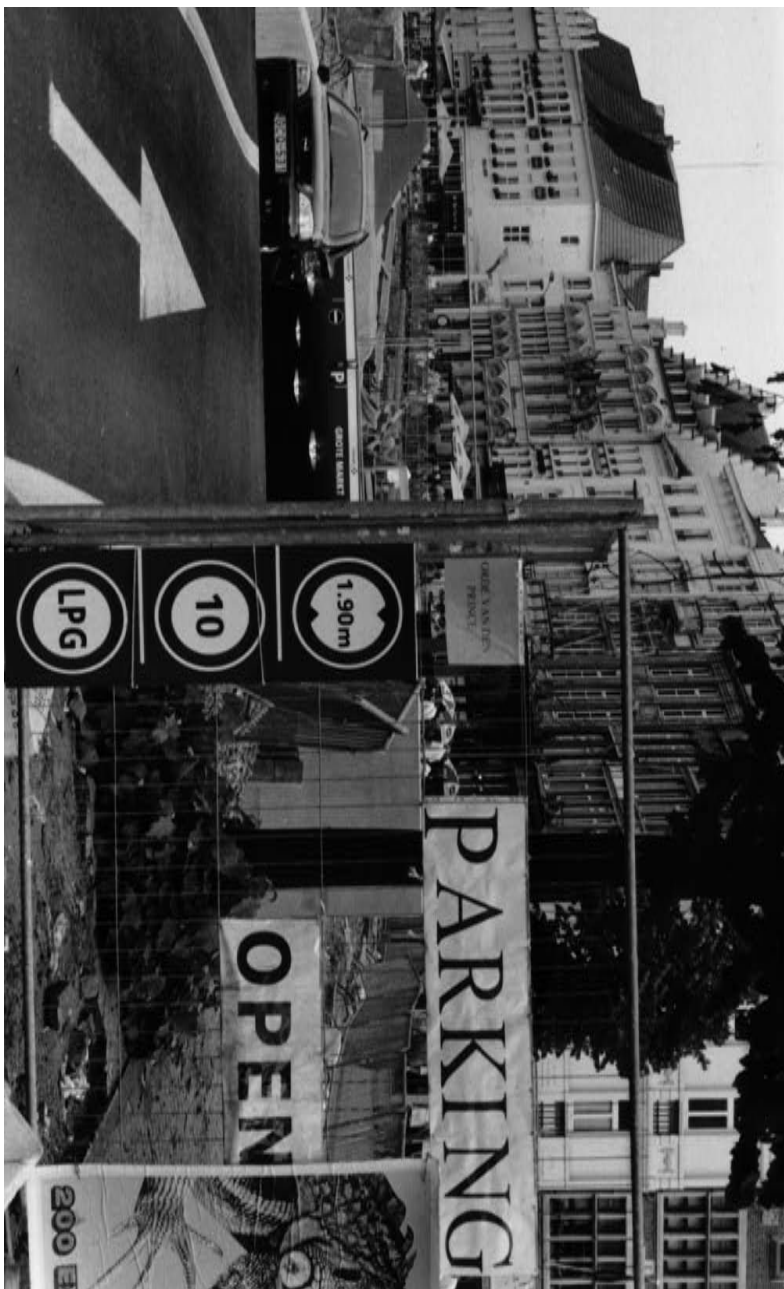
Statue Rembert Dodoens. (1517—1585).

DUURZAME MOBILITEIT ?

“Luister naar mijn woorden, maar kijk niet naar mijn daden”: het zou bijna een uitvinding van het Mechelse stadsbestuur kunnen zijn!

In de meest recente “5 vóór 12” (dit is géén reclameblad, dit is een verkiezingsfolder!), mochten we lezen dat Mechelen over een mobiliteitsplan beschikt, dat in 2001 goedgekeurd werd. Het meest frappante in dit artikel betrof evenwel de paragraaf die ons vertelde dat auto’s zouden geweerd worden uit het stadscentrum en dit door het voorzien van parkings aan de rand van de stad en in het autoluwe centrum... Het moet ons van het hart dat de praktijk uitwijst dat enkel het “autoluwe centrum” momenteel uitgebreid voorzien wordt van parkings, waardoor het allesbehalve een...autoluw centrum is! Voor wie twijfelt aan deze stelling, raden wij een observatiepost aan het begin van de Sint-Katelijnestraat (kant Dijle) aan, waar men kan waarnemen wat voor situaties ontstaan wanneer een smalle, historische straat, gebruikt wordt als inrit voor parkings die midden in de stad gesitueerd zijn. Daarbij fungeren de, veelvuldig geplaatste, nadarafsluitingen met aanduidingen zoals “centrum onderbroken”, alleen als extra test voor de rijvaardigheid van de bestuurders die dienen te trachten deze te omzeilen zonder de fietsers weg te maaien die staan te wachten voor de verkeerslichten vanuit de Sint-Katelijnestraat.

Daarnaast merken we als overtuigd fietser en wandelaar weinig heilzame effecten van het uitbesteden van het parkingbeheer in de zin van meer discipline bij het parkeren. Integendeel, meer nog dan ooit tevoren staan auto’s op de meest onmogelijke plaatsen, zodat het voor voetgangers en fietsers een heksentoer is om heelhuids doorheen de stad te

komen, die zich nochtans als actiepunt stelt om het fietsgebruik aan te moedigen! Was ons niet verteld dat strenger zou opgetreden worden tegen foutparkeerders, eens het parkingbeheer uit handen gegeven was aan een privé-exploitant?

't Zullen wel de in de lucht hangende verkiezingen geweest zijn, die een stroom aan nieuwe beloften op ons hebben losgelaten, zonder dat de oude ooit vervuld geweest zijn, en die ons op het gemoed werken. In ieder geval, tegen de tijd dat u dit leest zijn die verkiezingen voorbij en zal de oude wijn in nieuwe zakken zitten, zodat er toch iets is dat als duurzaam kan omschreven worden.

Willy Peeters

Het volgende artikel werd ons ingezonden door sympathiserende RIM-leden. De inhoud van deze bijdragen valt echter buiten verantwoordelijkheid van de redactie.

Indien er ook bij U een probleem in verband met monumentenzorg of stadsinrichting in Mechelen op de lever ligt, kunt u ons steeds uw pennenvruchten laten geworden, per traditionele post (p/a Marc Rubben, Willem Geetsstraat 30), of per email (info@rim.be).

Let wel: anonieme schrijfsels gaan recht de vuilbak in!

MARGARETHA VAN OOSTENRIJK

De geruchten waren dus toch juist. Ik vraag mij af, of de zin voor verhoudingen, van het stadsbestuur, bij het bedenken van het onzalige plan om Margaretha van Oostenrijk op de Schoenmarkt te zetten, totaal zoek is. Hoewel dit "marktje" eerder klein is heeft het juist daardoor zijn eigen knusheid en specifieke charme door de mooie huizen en winkels, die er langs beide zijden staan en zeker niet in het minst door het door iedereen gekende "klakkenhuizeke" evenals het archief die gewoon niet uit het beeld weg te denken zijn. Wat gaat zo'n mastodont van een beeld aanrichten voor het uitzicht van dit pleintje? De breedte tot daar aan toe, maar achter de hoogte van dit beeld gaat menig stedelijk schoon verdwijnen. Dit bewijst weer maar eens dat er met de verzuchting van de Mechelaar dat "ons Margriet" op de grote markt moet staan midden in haar uurwerk, totaal geen rekening wordt gehouden. Jaren heeft zij daar als een rots in de branding gestaan, weliswaar tussen de auto's, maar, in haar volle glorie. Bewonderd door

Malines Statue Marguerite d'Autriche

tallose toeristen en onder het liefdevolle oog van de Mechelaars.

Was er nu werkelijk op heel deze grote ruimte geen plaatsje te bedenken waar zij wederom kon staan pronken in haar volle waardigheid. Dan nu te moeten staan op een armzalig driehoekje waarvan zowel de Schoenmarkt als "ons Margriet" de dupe van zullen zijn en niet tot hun recht zulle'n komen. Was ons stadsbestuur zo onder de indruk van de architecten die dit onzalige plan bedachten, dat ze zo'n verraad pleegden aan de beeltenis van een vrouw die een belangrijke plaats in onze geschiedenis had en die in de herinneringen van vele generaties voortleeft? Welke motieven speelden hier? Neen beste stadsbestuurders de twee megalomane projecten worden al door de overgrote meerderheid van de Mechelaars met lede ogen aangezien maar dit laatste euvel is zoals ze in 't dialect zeggen "zoas en tang oep e verke."

Het doet men hart zeer en men bloed koken.

Een geboren, getogen en vertoornde "Mecheles"!

Langlet Marys

RIMpels

“Alles is gratis!”

Weet je het nog? Met veel tamtam werden de plannen van de parking onder de Grote Markt en de Veemarkt onthuld. Mechelen zou terug in de vaart der volkeren opgenomen worden. En wie er vragen durfde over te stellen was maar ambetanterik en pezewever. Trouwens de aanleg van de parking zou de Mechelaar niets kosten, dus wat heb je daar tegen in te brengen.

Ondertussen is er al één en ander veranderd. De parking onder de Grote Markt is er, maar blijkt niet kosteloos. De parkeeruitbater Vinci peuterde reeds een dikke 250.000 € van het stadsbestuur los voor werken die niet voorzien waren in het contract. Het antwoord van het bestuur is goed beargumenteerd: deze extra kosten zijn de moeite waard om de parking meer cachet te geven en het gevoel van veiligheid te verhogen. Daar kan je inderdaad niet tegen zijn.

Het verhaal van de Veemarkt gaat dezelfde richting uit. In totaal wordt door Vinci nog een 750.000 € extra gevraagd. Ook hier gaat het weer om werken om het luxe- en veiligheidsgehalte van de parking op te drijven. De natte droom van enkele schepenen om twee verdiepingen onder de Veemarkt te steken werd gelukkig opnieuw opgeborgen. Te duur gevonden door Vinci.

Kortom wat gratis moest zijn, blijkt nu al één miljoen euro te kosten. Foutje in het contract dus. Dat de stad Mechelen niet sterk is in onderhandelen met promotoren van allerhande slag is al tot ten treuren gebleken. Toch antwoordt men op het stadhuis hoogmoedig en vrij grof als een burger

eens een te kritische vraag durft te stellen. Daarnaast is men wel bijzonder naïef in de bedoelingen van promotoren.

We zullen dan voor onze politici nog maar eens het grote geheim van de promotor verklappen: promotoren, willen geld verdienen! En niet een beetje geld, maar heel veel geld! En dat is hun goed recht, zo zit de hele wereld nu eenmaal in elkaar. Dus lieve politici hang deze volgende drie regel-tjes boven jullie bed en bid elke avond op jullie blote kniet-jes voor het grote Euro-teken:

Ten eerste promotoren doen niets gratis;

Ten tweede ze willen op elke vierkante meter heel veel geld verdienen;

Ten derde wat ze “gratis” geven nemen ze dubbel en dik terug.

We kunnen er wat de zot met houden maar het kostenplaat-je van heel deze ondergrondse parkinggrap zal pas na enkele jaren duidelijk zijn. En het zal weer de Mechelaar zijn die er tot het einde der tijden mag voor opdraaien.

De wereld op zijn kop

Het kan verkeren. Het College heeft blijkbaar al problemen met het huidig ontwerp van de Grote Markt. Opdat het geen steenwoestijn zou zijn, laat het stadsbestuur mobiele bloementorens en boombakken aanrukken om het geheel op te fleuren. Begrijpen wie kan: wie heeft in de eerste plaats voor deze steenwoestijn gekozen?

Het stadsbestuur haalde de mosterd in Aken. Het had zich dit reisje naar het buitenland kunnen besparen. RIM meldde reeds van in het begin, dat hetzelfde gebeurt voor de

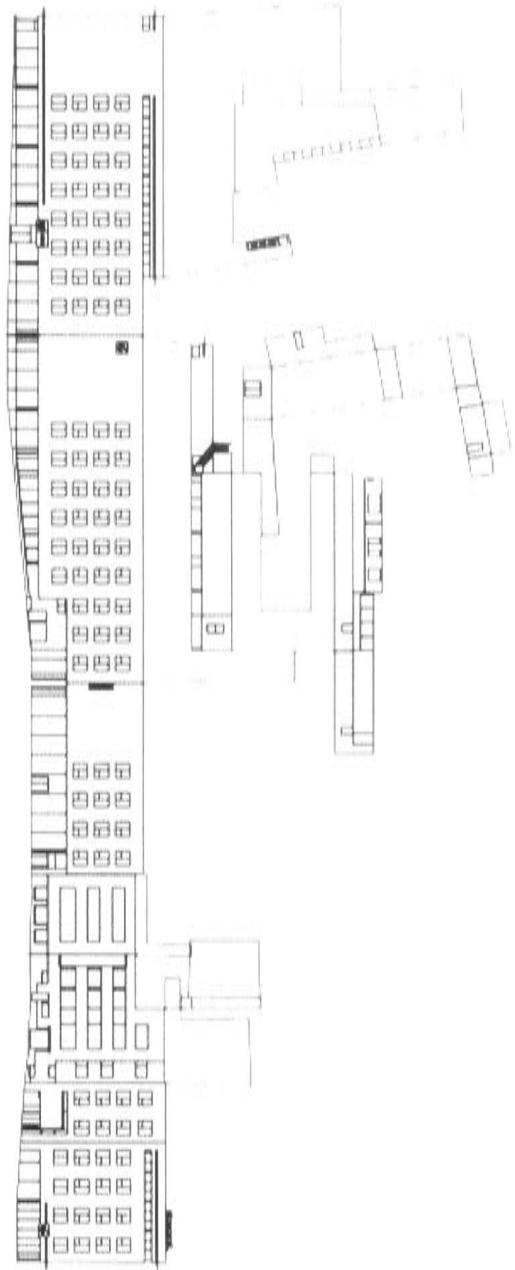
Grote Markt in Kortrijk. Ook daar rijdt men sinds een tweetal jaar met bomen en planten rond. En wie heeft de Grote Markt aldaar ontworpen? Juist! Ons Italiaans architectenduo Secci en Vigano. Moet er nog warm water zijn?

Nieuw Mechelen

Tot zondag 3 augustus loopt in het Schepenhuis de overzichtstentoonstelling "Nieuw Mechelen". Maquettes, plannen, tekeningen en powerpoint-presentaties geven een beeld van wat Mechelen nog te wachten staat. Ondermeer de Lamotsite, de heraanleg van het publieke domein Grote Markt-Veemarkt, het Huis van de Mechelaar en de herinrichting van het Hof van Busleyden passeren de revue.

De presentatie is echter variabel. Het geheel geeft de indruk dat het gauw gauw in elkaar is gebokst met het materiaal dat voor handen was. Naargelang de zin en inspanning van de deelnemende architectenbureaus is de tentoonstelling interessant te noemen. De voorstelling van het project voor het Patershof beperkt zich bijvoorbeeld tot een tweetal reclameaffiches. De andere bureaus doen heel wat meer inspanningen. Geen eenvoudige opdracht voor de tentoonstellingmaker dus en hij slaagt ondanks de goede bedoelingen dan ook maar half in zijn opdracht.

Wat ondermeer spijtig is, is dat er weinig interactie gezocht wordt met de bezoeker. Het zou leuk zijn als de Mechelaar de kans zou krijgen zijn mening te kennen te geven. Een debatavond, een lezingenreeks, een wandeling langs de verschillende sites en een aantal educatieve trucjes om de mening van de bezoeker te weten te komen, zouden het geheel kunnen spijzen. Dit soort tentoonstellingen mag best de bezoeker bij het handje nemen.

Het had nochtans gekund. Zo zijn de verschillende voorontwerpen van de heraanleg van het openbaar domein tussen kathedraal en Veemarkt in te kijken. Er waren duidelijke alternatieven voor het mediterrane plein van het Italiaanse duo Secci en Vigano. Met heel wat meer groen en ja zelfs het standbeeld van Margeretha op haar oorspronkelijke plaats. Een debat hierover met de verantwoordelijke politici en met de architecten zou verhelderend kunnen zijn.

Niettemin is de tentoonstelling een aanrader voor de Mechelaar die meer wil dan spek met eieren en pannenkoeken. Leuk hebbedingetje zijn de postkaarten van het architectenkoöperatief Mooens-Van Den Berghen-Bellengé. Je vouwt zo mits enig knip-en plakwerk een eigen mini-Lamot.

Nieuw Mechelen loopt nog tot zondag 3 augustus in het stedelijk museum Schepenhuis en is open van dinsdag tot en met zondag van 10 tot 17 uur.

De Cellekens krijgen de Europa Nostra Award

De restauratie van De Cellekens is bekroond met de Europese Europa Nostra Award. Het gaat om de meest prestigieuze Europese onderscheiding ter herwaardering van het erfgoed. Een kleine driehonderd projecten uit negentien Europese steden dongen mee naar de prijs. De Cellekens kwam er als enige Belgische prijswinnaar uit de bus.

Mariette Teugels, beeldend kunstenares en eigenares, heeft deze prijs meer dan verdiend. Tien jaar geleden liet ze haar oog vallen op dit gebouwencomplex in de schaduw van de Sint-Romboutstoren. Het pand De Cellekens dateert van

1850 en was oorspronkelijk een tehuis voor behoeftige en alleenstaande vrouwen. Zo'n elf jaar geleden startte Mariette Teugels de renovatiewerken, die acht jaar in beslag namen. Het pand stond toen al twintig jaar leeg en verkeerde in een erbarmelijke staat. Het is een verhaal van vallen en opstaan, alles willen opgeven en toch verder doen. Maar het is haar gelukt. Het complex omvat zowel een woonhuis, werkatelier als expositieruimte. Het is een pareltje in het midden van deze mooie historische stad.

Voor wie meer wil weten: <http://www.europanostra.org>

Marc Rubben

OPEN MONUMENTENDAG

Grondstof, stof tot nadenken – Steen

Zondag 14 september 2003

Dat steen geen dode materie is, zal u op de vijftiende Open Monumentendag Vlaanderen (OMD) zeker geweten hebben! Op woensdag 25 juni 2003 werd in de Steenbakkerij Sas te Rijkevorsel het nieuwe OMD-Themaboek voorgesteld. Het boek doet de geheimen, de verhalen en de tradities over het bouwen in steen uit de doeken. Het Themaboek is ook een kennismaking met de komende Open Monumentendag Vlaanderen en de talrijke monumenten die in de kijker worden gesteld.

OMD is een initiatief van de drie overheden:

- de gemeenten, vertegenwoordigd door de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten;
- de vijf Vlaamse provincies, vertegenwoordigd door de Vereniging van de Vlaamse Provincies;
- de afdeling Monumenten en Landschappen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

Het evenement wordt gecoördineerd door Erfgoed Vlaanderen en georganiseerd in samenwerking met Toerisme Vlaanderen, Monumentenwacht Vlaanderen, VCM (Contactforum voor Erfgoedverenigingen), de Vlaamse Confederatie Bouw, De Lijn, TV 1 en Radio 1. Het boek wordt uitgegeven door de Stichting Kunstboek in samenwerking met Wienerberger Bricks.

De inleiding '**Steen – een microkosmos**' is geschreven door Patrick Egels. Hij beschrijft hierin de verschillende gevoelens die het materieel steen oproepen en de uiteenlopende wijzen waarop we er in de architectuur en de monumentenzorg mee omgaan.

In **'Ons oudste erfgoed - steen in de prehistorie en de Gallo-Romeinse tijd'** graaft Marc De Bie naar prehistorische vondsten en heeft hij het over de verstedelijking en 'verstening' in de Romeinse tijd. Hierbij komen zowel Tongeren, de enige Romeinse stad in Vlaanderen, als het Vlaamse platteland met de 'villae rusticae' (zoals in Rekem) en de Romeinse verdedigingslijnes aan bod.

Hoe het verhaal verder in grote lijnen liep lezen we in de bijdrage van Serge Migom **'Steen voor steen - een proeve tot architectuurgeschiedenis van Vlaanderen vanuit materieel-technisch standpunt'**. Hij geeft ons een beknopte geschiedenis van het eerste echte bouwen in steen in de Romaanse periode tot het gebruik van steen in de architectuur van de twintigste eeuw, van de Onze-Lieve-Vrouwgeboortekerk in ijzerzandsteen in het Limburgse Oostham tot Leon Stynens Singelgebouw in Antwerpen.

In **'Streekgebonden natuursteen als historisch bouwmate-riaal - een onvervangbaar patrimonium'** van Roland Dreesen, Michiel Duser en Eric Groessens komen we meer te weten over het verband tussen de geologische kenmerken van Vlaanderen en het gebruik van steen. Hierin wordt onder meer een overzicht gegeven van de wijze waarop natuursteensoorten bij het bouwen in Vlaanderen werden aangewend. De auteurs hebben het achtereenvolgens over parementwerk, kantwerk in steen, de pracht en praal van marmer, vloeren, dakbedekking, aankleding van de openbare ruimte, grenspalen en bestrating, herkomst en streekgebondenheid. Op het einde van het artikel wordt er een pleidooi gehouden tegen de verschraling van het natuursteenpatrimonium en voor een betere samenwerking tussen geologen, architecten en kunsthistorici.

Vóór een natuursteen uit zijn biotoop in een muur of elders in een gebouw belandt, legt hij vaak een lange weg af, soms letterlijk en figuurlijk. Welke stadia daaraan te pas komen

blijkt uit de historische beschrijving die Frans Doperé geeft in **'De gehouwen steen - van de groeve tot op de werf'**. Daarin gaat de aandacht uit naar de geschiedenis van de steengroeven, de behouwing van de steen, de steenhouwchronologie, de beperkingen van steensoorten en de gevolgen daarvan voor de constructie, steenmerken, het transport en de restauratiewerf.

Marjan Buyle toont ons met **'Geloof in steen - op zoek naar steen in kerken'** dat ons kunstbezit onnoemelijk veel meer stenen sculpturen telt dan we op het eerste gezicht zouden denken. Dat zien we bijvoorbeeld in middeleeuwse portalen en doopvonten, in barok marmer, in beelden en sacramentstorens. Een onuitputtelijke zoektocht.

In **'Van aarde ben ik gemaakt - het verhaal van het steen bakken'** drukt Paul De Niel er zijn verwondering over uit dat in een tijd van rationalisering, automatisering en prefabricatie een bouw materiaal in gebakken aarde, dat al minstens 5000 jaar gebruikt wordt, zijn waarde blijft bevestigen. Hij legt het verband tussen brandveiligheid en de vraag naar steen, wat vooral een stedelijk verhaal is dat zich in het tweede millennium heeft afgespeeld. Hij heeft het verder over de (veld)steenbakkerij en de landbouw, gaat op zoek naar sporen van steenbakkerijen en schetst de evolutie van het no-tech 'geleeg' tot het hightech steenbakkerijbedrijf. Hij legt ons verder de verschillen uit tussen steenovens en houtovens, tussen continu-ovens en ringovens, tussen daktegels, dakpannen en golfpannen.

Mario Baeck toont zich als specialist terzake in zijn bijdrage **'Vloer- en wandtegels'**. Vloeren en wanden worden al sinds eeuwen bedekt of bekleed met de meest diverse materialen om gebouwen comfortabeler, mooier en prestigieuzer te maken. Hij spitst het verhaal ervan op onze

gewesten toe. Het gaat over de Romeinse 'tegulae', de pre-industriële loodglazuurtegel, de pre-industriële tinglazuurtegel, de industriële tegel, de polychromie in de architectuur en tenslotte ook de teloorgang van de tegelnijverheid in Vlaanderen.

Bijzonder verhelderend is de bijdrage van Adriaan Linters '**Cement en gewapend beton**'. Het verhaal begint met de zoektocht naar nieuwe bouwtechnieken en -materialen in de tweede helft van de negentiende eeuw, als gevolg van het onevenwicht tussen vraag en aanbod voor bak- en natuursteen, kalk en ijzer, wat leidde tot de ontdekking en de toepassing van het gewapend beton. Adriaan Linters heeft het over het ontstaan van de verschillende cementsoorten, het beton van Hennebique, oorlogsbeton, het aftasten van de mogelijkheden van beton vlak voor de eerste wereldoorlog en over de eerste realisaties in België.

In '**Bouwen met steen - enkele constructieve principes**' legt Stef Binst uit wat de stabiliteit van een gebouw betekent en hoe een constructie de trek- en drukkrachten die erop inwerken kan opvangen. Hij doet dit aan de hand van een aantal duidelijke tekeningen en tabellen. Hij wijst daarbij op het belang van elementen als muurdiktes, steenformaten en metselverbanden, onder meer om muren recht te houden en openingen te overwelden. Hij komt tot de vaststelling dat bruikbare inzichten in de krachtwerking en de stabiliteit van gebouwen pas uit de jongste eeuwen dateren.

Serge Defresne sluit het themaboek af met de bijdrage '**Doen alsof - over paramenten, afwerkklagen en steenimitatie**'. Hij wijst erop dat gebouwen om velerlei redenen worden 'afgewerkt', bijvoorbeeld als bescherming tegen omgevingsfactoren of om een rijke vormgeving te suggereren. Afwerkklagen zijn beeldbepalend en hebben een estheti-

sche dimensie. De auteur concentreert zich op de afwerking van een gebouw met steen of met de suggestie ervan. Hij heeft het over diverse soorten afwerkingen: verven, trompe-l'oeil, mortels, kalken of witten, kaleien, bepleisteren, terrazzo of granito, de sgraffitotechniek, overpleisteren of stuccen, steensuggesties en dematerialisering.

Informatie over OMD

Coördinatiecentrum Open Monumentendag Vlaanderen
Erfgoedhuis Den Wolsack
Oude Beurs 27
2000 Antwerpen
Tel. 03/212 29 55 - Fax. 03/212 29 56
E-mail: info.omd@sve.be

Mechelenbinnenstebuiten **Zomerprogramma 2003**

In de zomer van 2003 biedt Mechelenbinnenstebuiten u een gevarieerd wandelprogramma aan. We verkennen Mechelen van de vroegste Middeleeuwen tot de huidige tijd, van de grootste monumenten tot de kleinste huisjes, van de prachtigste pleinen tot de nauwste steegjes.

Naar goede gewoonte starten we met de wandelingen telkens tussen de gotische leuninggen van de IJzerenleen. We nemen er een drietal uur de tijd voor.

Deelname: € 7,00 € (leden KVNS, VVIA, VCM, GBM en RIM € 5,00), kinderen tot 12 jaar: gratis.

De Bourgondische droom

woensdag 30/07- 19.00 en zondag 03/08- 14.00

Ooit was Mechelen de politieke en culturele hoofdstad van de Bourgondische Nederlanden. In 1473 richtte hertog Karel de Stoutte het Parlement van Mechelen op. Tijdens de regering van Margaretha van Oostenrijk kwamen kunstenaars en wetenschappers van wereldformaat naar Mechelen. We evoceren deze periode aan de hand van het unieke erfgoed uit die tijd.

De schaduw van Sint-Rombouts

woensdag 06/08- 19.00 en zondag 10/08- 14.00

Na de verplaatsing van het hof naar Brussel kreeg Mechelen in 1559 een troostprijs: die van religieuze hoofdstad. Nog steeds wordt de naam Mechelen met het katholiek bestuur van België geassocieerd. Maar er is meer. We wandelen langs vijf eeuwen religie, doorkruid met vleugjes humanisme, filantropie, vrijmetselarij en de schoolstrijd.

Wijken voor begijnen

woensdag 13/08- 19.00 en zondag 17/08- 14.00

In het noorden van de Mechelse binnenstad liggen de wijken Groot Begijnhof en Klein Begijnhof – Heembeemd. Eerstgenoemde is in enkele decennia uitgegroeid tot een aangename, rustige woonwijk en is erkend als werelderfgoed. De andere was een middeleeuwse armenwijk, die vanaf 1972 aan een opmerkelijke verjongingskuur begon. De centrale thema's zijn sociale stadsvernieuwing en monumentenzorg.

Expo en retro

woensdag 20/08- 19.00 en zondag 24/08- 14.00

Een verrassende kijk op de architectuurgeschiedenis van de 20ste eeuw in Mechelen. Van de belle époque (eclecticisme, exotisme, art nouveau) gaan we via het interbellum (wederopbouw, art deco en modernisme) en de tijd van expo 58, naar de golden sixties, de retrosfeer, het postmodernisme en de nieuwste trends. We volgen de huidige architecturale ontwikkelingen op de voet.

Fabrieken en lofts

woensdag 27/08- 19.00 en zondag 31/08- 14.00

De industriële revolutie heeft het stadsbeeld van Mechelen grondig beïnvloed. Nieuwe, pronkerige residentiële wijken ontstonden. Het merendeel van de bevolking leefde echter in erbarmelijke omstandigheden. Grote fabrieksgebouwen werden opgetrokken. De voormalige werkhuizen zijn stevig en ruim opgevat en worden vaak omgebouwd tot lofts. We kijken naar oude en nieuwe woonvormen langs de Dijle en het spoor.

Errata

Zoals u weet steunt RIM uitsluitend op niet gesubsidieerde vrijwilligers om de werking van de vereniging in stand te houden. Daardoor is het mogelijk dat er al eens iets fout kan lopen. Het vorige nummer van RIM-Nieuws is een flink uit de kluiten gewassen exemplaar geworden. Het nummer bevatte echter ook enkele onvolkomenheden. Hiermee willen we graag een en ander recht te zetten.

Sympathisanten schrijven

We hebben enkele boze reacties gekregen van lezers die er een probleem mee hebben dat de bijdragen in de vrije tribune anoniem blijven. Er worden hiermee immers stellingen over het bestuur geponeerd waarbij niet geheel duidelijk is hoe RIM tegenover de geformuleerde opinies staat. Voor sommige geviseerde personen is het dan ook vrij moeilijk om zich te verdedigen. We willen dit probleem in de toekomst vermijden. We zullen nog lezersbrieven publiceren, maar dan alleen als de naam of tenminste de initialen onder de tekst verschijnen.

Plaisance

In de tekst van het beschermingsdossier wordt verwezen naar de woningen Brusselpoortstraat 28-30-32. Het gaat echter enkel om het nr. 32. De twee andere gebouwen zijn reeds in de jaren 1980 afgebroken.

Zwarte gaten

Op pagina 59 staat het artikeltje ‘Zwarte gaten’. De titel verwijst in de eerste plaats naar het nieuwe zwarte gebouw op de Lamotsite en stelt vooral dat soort (grootschalige) ingrepen in de historische binnenstad in vraag. De inhoud van onze artikels is meestal nogal scherp. Dat is ook nodig om de rol van een vereniging als RIM ten volle te spelen. Zowel in dit artikel als in ‘de verbeelding van de stad’ wordt de indruk gewekt dat het stedenbouwkundige beleid in Mechelen zonder meer desastreus is. Onze mening daarover is echter veel genuanceerder. Bij het nalezen van de artikels zijn we zelf nogal geschrokken van de harde taal. We benadrukken hierbij daarom impliciet dat we de jarenlange inzet en de professionele ernst van een aantal stadsambtenaren ten zeerste appreciëren. De kritiek in de 4de paragraaf van ‘Zwarte gaten’ was overigens gericht tegen het stedenbouwkundige beleid op de Lamotsite zelf.

Een kubus voor Vlaanderen

Zoals u wellicht reeds kon vermoeden aan de verschijningsdatum van dit artikel, was dit wel duidelijk als aprilgrap bedoeld.

Inhoudstafel RIMNieuws 6 I

Intro	3
Stadsgezicht Plaisancebrug: stand van zaken	4
Het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis	22
Rembert Dodoens	32
Duurzame mobiliteit ?	46
Margaretha van Oostenrijk	49
RIMpels	52
Open Monumentendag	58
Mechelenbinnenstebuiten	64
Errata	66

Doelstellingen RIM v.z.w.

RIM v.z.w. (Restauratie Integratie Mechelen) is een vereniging die bekommerd is om de toestand van het Mechels roerend en onroerend cultureel erfgoed.

Omdat zij vindt dat dit erfgoed niet altijd juist gewaardeerd wordt, moet er iets gedaan worden om de situatie te verbeteren.

RIM v.z.w. zal vooral aandacht hebben voor het architecturale en stedenbouwkundige patrimonium in groot Mechelen zonder daarom ander cultureel erfgoed uit te sluiten.

RIM v.z.w. wil sensibiliseren om waardevolle oude panden in stand te houden, te restaureren en te integreren. Integreren betekent ervoor zorgen dat een oud gebouw weer nuttig gebruikt wordt, weer meespeelt in de omgeving en zichzelf zo beschermt tegen verwaarlozing.

RIM v.z.w. wil niet gaan werken naast bestaande organisaties en initiatieven: het wil veeleer een gespreksforum worden, een uitwisselingsplatform bieden. Dit is absoluut nodig wil er een geloofwaardige en gecoördineerde aanpak komen.

RIM v.z.w. wil zowel het grote publiek sensibiliseren als de eigenaars van waardevolle gebouwen en de overheid. Concreet wil zij het grote publiek benaderen met een regelmatig verschijnende nieuwsbrief. Er worden contacten gezocht met eigenaars, overheid en geïnteresseerde organisaties.